

ધર્મજોષિ મધમાળા-પુસ્તક ચોથું

આદર્શ દેવ

[સુદેવનું સ્વરૂપ]

લેખક

શ્રી ધીરજીલાલ ટોકરસી શાહ

પ્રકાશક

શ્રી મુક્તિકમલ જેન મોહનગ્રન્થમાળા,

કાર્યાધિકારી-સાવરદ નંદલાલ શાહ

૪ સવપુરા, ધીકરા વડુવીઆ-વડોદરા

જાણતિ પહેલી

પહેલી વાર

હસ આના

વિ સ ૨૦૦૭ અમૃતપત્રીયા

મુદ્રક

શ્રી ગુલાબચંદ લક્ષ્મીભાઈ
શ્રી મહોદય પ્રી પ્રેસ-ભાવનગર.

વિષયાનુક્રમ

- ૧ સત્યાસત્યનો નિષ્કર્ષ.
- ૨ 'સત્ય શિવ સુ દરમ'
- ૩ સદાચારનો પાયો સત્ય છે
- ૪ સત્ય કેમ સમજાવું નયો?
- ૫ દુષ્ટતા ઉપર હુબકાનું દર્શાવ
- ૬ મૂના ઉપર મૂનમતિનું દર્શાવ
- ૭ કદામદ ઉપર અષ્ટ રાજકુમારનું દર્શાવ.
- ૮ પ્રજ્ઞાત ઉપર મુમુક્ષુ દર્શાવ
- ૯ તત્ત્વની પરીક્ષા
- ૧૦ મોધિરત્ન
- ૧૧ સમ્યક્ત્વનું મહત્ત્વ
- ૧૨ સમ્યક્ત્વનો અર્થ દેવ, ગ્રુ અને ધર્મનો સત્ય નિષ્કર્ષ
- ૧૩ દેવના પર્વાય શબ્દો
- ૧૪ દેવ અથવા ઇશ્વર સર્વ પ્રતિઓનો સમાવેશ હોઈ શકે નહિ.
- ૧૫ ઇશ્વર મોટો કે શીતાન?
- ૧૬ જન્મતત્ત્વ સમાવેશ ચાથી ચામ છે?
- ૧૭ જન્મત અનાદિ-અનંત છે
- ૧૮ ઇશ્વર જન્મતનો સહારક હોઈ શકે નહિ

- ૧૯ આપણા સુખ-દુઃખનો આધાર આપણા કર્મો ઉપર છે
- ૨૦ પાપોની મારી આપણા કામ ઇશ્વરનું નથી
- ૨૧ ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રાચનાઓ
- ૨૨ દુઃખના દેહના દર્શાત
- ૨૩ દેહના પચનું દર્શાત
- ૨૪ ઇશ્વર સખધી પશુઓમા થયેલા વાદવિવાદ
- ૨૫ ઇશ્વર તો આદર જ હોવો જોઈએ
- ૨૬ અવતારની કલ્પના અસમત છે
- ૨૭ પુરાણોએ રજૂ કરેલી ધર્મશાસ્ત્રની વાત
- ૨૮ આદર દેવ
- ૨૯ આદર દેવનાં નામો
- ૩૦ આદર દેવની સ્થાપના
- ૩૧ આદર દેવનું દ્રવ્ય અને ભાવસ્વરૂપ

આદર્શ દેવ

૧ મત્યાસત્યનો નિર્ણય

હીરા-મોતી ખરીદવા હોય તો તેની ઝીલુવટભરી પરીક્ષા કરવામા આવે છે સોનુ ખરીદવુ હોય તો તેને કાળજીપૂર્વક કસોટી પર ચડાવવામા આવે છે વગેરે ખરીદવા હોય તો તેના રૂપ, રંગ, પોત અને પના પર વિચારણા કરવામા આવે છે અરે ! ટકાની તોલડી લેની હોય તો તેને પણ ટકેશ મારીને તપાસવામા આવે છે, તો જેના ઉપર જીવનની સર્વ સફલતા નો આધાર છે, તેવા ધાર્મિક મતવ્યોની પરીક્ષા, કસોટી, વિચારણા કે તપાસ કરવી ઘટે કે નહિ ?

મુક્ત પુરુષોનો સ્પષ્ટ અભિપ્રાય છે કે-જમરો જેમ દૂલની અદર રહેલા મધને ચૂંચી લે છે, તેમ બુદ્ધિમાન મનુષ્યોએ ભિન્નભિન્ન વિચારણાઓ અને ભિન્નભિન્ન મત યોમાથી તરવને તારવી લેવુ જોઈએ

તરવને તારવવા માટે સત્ય અને અસત્યનો નિર્ણય કરવાની જરૂર રહે છે, તેથી જ કોઈ કવિએ કહ્યું છે કે —

સાચ-જૂઠું નિર્ણય કરે, નીતિનિપુણ બે હોય,
રાજહસ વિષ્ણુ કો કરે, ક્ષીર-નીરને હોય ?

લેગા થઈ ગયેલા દૂધ અને પાણીને જુદા પાડવાનું કામ તો રાજહસ હોય તે જ કરી શકે છે, પણ ઝગલા, ખતકડા, કાગડા કે કૂકડા જેવા અન્ય પક્ષીઓ કરી શકતા નથી તે જ રીતે લેગા થઈ ગયેલા સાચા અને ખોટા તરવોને જુદા પાડવાનું કામ જેઓ નીતિનિપુણ, વ્યવહારદક્ષ કે વ્યવહારકુશલ હોય છે, તેઓ જ કરી શકે છે પણ નીતિમદ્, વ્યવહારશૂન્ય કે વિવેકહીન કરી શકતા નથી તાત્પર્ય કે સત્યાસત્યનો નિર્ણય કરવો એ જ સાચી જુદિમત્તા છે

૨ ‘સત્ય શિવ સુહરમ્’

ધર્મ અને તેના બિન્નબિન્ન અંગો પરત્વે આપણે જે મતભેદો ધરાવીએ છીએ, તે કેટલા અશે સાચા છે ? કેટલા અશે સગત છે ? અથવા કેટલા ઉચિત, યોગ્ય કે વ્યાજબી છે ? તેની સંપૂર્ણ તપાસ થવી ઘટે છે જ્યાં સુધી આ પ્રકારની તપાસ કરીને યોગ્ય નિર્ણય પર અવાય નહિ ત્યાંસુધી શ્રવનને લગતુ દષ્ટિચંદુ સમ્પર્ક થવાનો સંભવ નથી પરિણામે જ્ઞાન પાગળું રહેવાનું, ક્રિયાઓ નિઃસત્ત્વ બનવાની અને સકલ દુષ્ટોનો અત કરવાની આશા અધૂરી જ રહેવાની તેથી વ્યાજબી એ છે કે પ્રથમ ધર્મવિષયક મતભેદોને પૂરેપૂરા તપાસવા અને તેમાં જે મતભેદો, યુક્તિયુક્ત, પ્રમાણપુરસ્સર,

પૂરતા વ્યાજબી કે યથાતથ્ય જણાય તેનો સપ્રેમ સ્વીકાર કરવો અને તેથી વિરુદ્ધ જણાય તેનો બેધડક ત્યાગ કરવો. પરંતુ આવું પગલું અતરમા સત્યની જિજ્ઞાસા જાગ્યા વિના, સત્યની રચિ પ્રકર્યા વિના કે સત્ય માટે દૃઢ આશરું પેદા થયા વિના ભરાતું નથી તેથી જ મુશ્કેલી મહર્ષિઓએ બહાર કર્યું છે કે ‘સત્ય શિવ સુન્દરમ્.’ હે મનુષ્યો ! સત્ય તમને દેખીતું ગમે તેવું કંઈક કે અપ્રિય લાગતું હોય છતાં તે મજલમય અને કલ્યાણમય એટલે શિવ છે તથા પરિણામે અમૃતકવની જેમ હિતકર હોવાથી સુન્દર પણ છે.

૩ મહાચારનો પાયો મત્ય છે

નિર્ઞય મહર્ષિઓએ સત્યનું મહત્ત્વ બતાવતા સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે ‘પુરિસા ! સત્યમેવ સમમિજાણાહિ’ ‘હે પુત્ર ! તું સત્યને જ સારી રીતે સમજી લે, કારણ કે ‘સત્યમ્ સંતાનમ્ ડયદ્વિય મેદાવી માર તરહ.’ ‘સત્યની આજ્ઞામા ચિર થયેલો બુદ્ધિમાન પુરુષ સસારને તરીકે જાણે છે’ વળી આચાર્ય સૂત્રમા તેમણે પ્રકટ થોડા કરી છે કે ‘સત્યોપાસના એ મુનિષણુ છે અને મુનિષણુ એ સત્યોપાસના છે’ તાત્પર્ય કે સદાચારની આખી ઈમારતનો મૂળ પાયો સત્ય છે.

૪ મત્ય કેમ સમજાતું નથી ?

સત્ય નહિ સમજવાના મુખ્ય કારણો ચાર છે (૧) દુષ્ટતા અથવા દયાનો અભાવ (૨) મૂઠતા અથવા વિવેકનો અભાવ (૩) દૃઢાશરું અથવા સરલતાનો અભાવ અને (૪) પશ્ચાત્ત અથવા ન્યાયનો અભાવ. બીજી રીતે કહીએ તો દુષ્ટતા, મૂઠતા,

દાનેશ્વરી થઈ બેઠો છે અને મને તો સલામ હારવા પણ આવતો નથી ! હુંયે તેને કરી દેખાડું કે અભિમાનથી આખો ઓડયે આવે છે, તેનું પરિણામ શું આવે છે !' અને હુબ્બકે પોતાની પુરાણી આદત મુજબ તેને વાક-શુનામા લાવવા માટે એક તાગડો રચ્યો, પણ ચતુર તુગલદ્ર તેમા ફસાયો નહિ આથી વધારે ચીડાઈને હુબ્બકે બીજો તાગડો રચ્યો પરંતુ તે પણ નિષ્ફળ ગયો સદ્ગુણિનો ધણી તુગલદ્ર તેમા સપડાયો નહિ એટલે હુબ્બકે ત્રીજો તાગડો રચ્યો છતાં તે ફાળ્યો નહિ પુણ્યશાળી તુગલદ્ર તેમાથી આબાદ બની ગયો

પોતાના હાથ ઉપરા-ઉપરી નિષ્ફળ ગયેલા જોઈને હુબ્બકને ખૂબ લાગી આવ્યું અને તુગલદ્રને તારાજ કરવા માટે તે કોઈ નવી જ સુક્ષિત યોજના લાગ્યો પરંતુ તે ભૂલી ગયો કે 'માપવાનો ગજ મનુષ્યના હાથમા છે, તો કાતરનો કાળુ કુદરતના હાથમા છે' એટલે પુણ્યશાળીને પાયમાલ કરવા માટે ગમે તેવા કુટિલ કારસ્થાનો કરવામા આવે તે બધા જ બેકાર અને નિષ્ફળ છે

તુગલદ્ર કોઈ પણ પ્રકારના વાક-શુનામા આવે તે પહેલા હુબ્બક ગિમાર પડી ગયો અને તેની એ ગિમારી દિન-પ્રતિદિન વધતી જ ચાલી એ ગિમારીમાથી બચવા માટે તેણે મારા સારા વૈદ્ય-હકીમનો આશ્રય લીધો પણ તૂટીની બૂટી હજી સુધી કોઈ પણ વૈદ્ય-હકીમને મળેલી નથી, એટલે હુબ્બકને આ જગતમાથી વિદાય લેવાનો વખત આ ચો

મૃત્યુનો સમય સામાન્ય રીતે અતિ ગભીર ગણાય છે, કારણ કે એ વખતે મનુષ્યની સમક્ષ તેના સમસ્ત જીવનનો

ચિતાર ખડો થાય છે અને આ જગતમા જન્મીને તે પોતાની સાથે શું લઈ જાય છે, તેનો વિચાર તેને આવવા લાગે છે તેમા જેઓનું જન્મ-પાસુ દાન, દયા, પરોપકાર અને પુણ્ય કાર્યોવડે જોરાવર હોય છે, તેમા અફસોસ કે અરેકારો થતો નથી પણ કોઈ એક જાતની ટાઢક જણાય છે, જ્યારે અન્યાય, અનીતિ અને અધમનું આચરણ કરવાવડે જેણે ઉધાર ખાજીને જ વધારી હોય છે, તેના હૃદયમા અફસોસ અને અરેકારની આધી જામે છે ‘ અરેરે ! લક્ષ્મી અને લલનાની લાલચમા અમે જૂથ્યા ભમ્યા, સત્તા અને સાહેબીના શોખે અમને પાગલ બનાવ્યા, અભિમાન અને અક્રકાંક્ષાએ અમારો પિંડો ન છોડ્યો પરિણામે અમે ખાલી હાથે જઈ રહ્યા છીએ અમને અમૂન માનવદેહ મળ્યો, પણ તેનો ઉપયોગ લોભ-વિવાસમા કર્યો અપૂર્વ બુદ્ધિ-શક્તિ મળી પણ તેનો ઉપયોગ કૂડ-ઘપટ, દગા-ફટકા અને વિશ્વાસઘાત કરવામા કર્યો એ વખતે અમને જરા પણ વિચાર ન આવ્યો કે અમે શું કરી રહ્યા છીએ અને કયા જઈ રહ્યા છીએ ? હવે શું થાય ? જો એ વખતે અમે અમારી બુદ્ધિનો સોમો ભાગ પણ છવનની વિચારણા કરવામા વાપર્યો હોત, તો કઈ પણ ભાથુ સાથે બાધી શકત ’ જો કે આ પ્રકારના અફસોસ અને અરેકાર રાડયા પડીના ઠહાપણ જેવા હોય છે, તો પણ તેમા નિદા અને પશ્ચાન્તાપનો અંશ હોવાથી પાપનો ભાર અમુક પ્રમાણમા હલકો થાય છે અને તેમને કાઈક આશાયેશ મળે છે, પરંતુ કેટલાક મનુષ્યો દુષ્ટતામા એટલે જાડા દટાઈ ગયા હોય છે કે તેમને આખર વેળાએ પણ સન્મતિ સૂઝતી નથી કે પોતાના કુકર્મોનો પશ્ચા

ત્યાપ થતો નથી, પરંતુ પોતાના પુરાણા પાપોને પૂરા કરવાની જ જાણના રહે છે અને તેથી એક પ્રકારની ઊંડી અકળામણ અનુભવતા આ જગતને છેડની સલામ ભરે છે

હ્રુંધકનુ પણ તેમજ થયુ તે એક પ્રકારની ઊંડી અકળામણ અનુભવવા લાગ્યો તે જોઈને તેના પુત્રાએ કહ્યું ‘હે પિતાજી ! આપ આટલા બધા કેમ અકળાઓ છો ? જો આપની કોઈ ઇચ્છા અપૂરી રહી હોય તો અમને સુખેથી જણાવો તે અમે પૂરી પાડશું આપ કહો તો વીશ પચીશ કે પચાશ ગાયો શણગારીને તેનું શ્રાદ્ધલોને દાન કરીએ, જેથી આપને વૈતરણી નદી પાર કરવામા સુગમતા પડે અથવા જણાવો તો સુદર શમ્યાનું શ્રાદ્ધલોને દાન આપીએ, જેથી આપને સ્વર્ગમા સુખભરી નિદ્રા આવે, અથવા આપની ઇચ્છા હોય તો આપને રૂપીઆથી તોળીએ અને તે રૂપીયા શ્રાદ્ધલોને વહેંચી દઈએ, જેથી પુણ્યનું ભાથુ બધાય અને આપનો આત્મા શાંતિના રહે ’

તે સાંભળીને હ્રુંધકે કહ્યું ‘મારે ધર્મ કે દાન-પુણ્યની કોઈ જરૂર નથી પરંતુ એક જ વસ્તુની જરૂર છે અને તે એ કે મારી જિંદગીમા મેં જેને જેને નજરમા લીધા હતા, તે સમજાનો કોઈ ને કોઈ પ્રકારે દડ કરાવ્યો છે, પણ એક તુગલદ્ર પોલ તેમાથી છટકી જવા પામ્યો છે, માટે તેનો દડ થાય તેવો કોઈ ઉપાય કરો ’

પુત્રાએ કહ્યું ‘પિતાજી ! એવી વાત ન કરો અત્યારે તો રામનું નામ લ્યો અને દાન પુણ્યની વાત કરો કે તમારા

જીવનની ગતિ થાય ' પરંતુ એ શબ્દોએ લુબ્ધકના અંતિ કઠોર હૃદય પર જરા પણ અસર કરી નહિ જિવદુ તે કહેવા લાગ્યો કે ' જો તમે મારા સાચા પુત્ર હો, તો મારી છે-ની ઇચ્છા પૂરી કરો '

પિતાની આ જાતની હઠથી કાયર થઈને પુત્રોએ તે વાત કબૂલ કરી, ત્યાં જ લુબ્ધકે કહ્યું કે ' આ કાર્ય પાર પાડવાને જ ઉપાય હું તમને બતાવું તેમ જ કરજો પણ અન્ય રીતે વર્તશો નહિ જુઓ, હું મરી જાઉં એટલે મારી પાછળ કંઈ પણ રહેશે નહિ જો રહો તો તમને મારા સોગમ છે પછી મારા મટકાને શુભચુપ તુ ગણદ્રના એતરમા લઈ જાઓ અને તેજે જ મને મારી નાખ્યો છે એ-ની ખૂમરાણ મચાવજો, એટલે રાજના સૈનિકો તેને પકડી જશે અને તેના પર કામ ચલાવીને તેને શિક્ષા કરશે '

પુત્રોએ તે સુજન કરવાની કબુલાત આપી એટલે લુબ્ધક ના જીવે દાણક શુર દેહનો ત્યાગ કર્યો પછી પુત્રોએ શું કર્યું અને તેનું પરિણામ શું આગ્યું તે કહેવાની જરૂર નથી, કારણ કે એક દુષ્ટાત્માની દુષ્ટતા કેટલી હોય છે, તે બતાવવાનો જ અહીં મુખ્ય ઉદ્દેશ છે

સુરા પાકે સમજી ગયા હશે કે રાત્રિદિવસ દુષ્ટાત્મા જ રાચનારને પોતાના મતબ્યો તપાસવા માટેની બુદ્ધિ જ ઉત્પન્ન થતી નથી અને કંઈ કારણવચ્ચાત્ તેમ થાય તો પણ તેમા મત્ય શું છે ? તે સમજવા જેટલી સરલતા કે નિષ્પક્ષપાતતા તેનામા હોતી નથી, તેથી દુષ્ટતાનો ત્યાગ કરવો એ સત્ય શોધનની પહેલી આનંદકતા છે

૬ મૂઢતા ઉપર ભૂતમતિનું દષ્ટાંત

કદાપુર ગામમાં ભૂતમતિ નામનો એક બ્રાહ્મણ હતો તે કાશીએ જઈને વિદ્યાભ્યાસ કરી આ પોતા હતો, પણ ધનહીન હોવાથી મોટી ઉંમર સુધી લગ્ન કરવાને શક્તિમાન થયો ન હતો. સંસારના વ્યવહારમાં લગ્નજીવન એક આદર્શ જીવન ગણાય છે અને મુશીબ તથા સુરૂપા પત્ની મેળવનારો ભાગ્યશાળી ગણાય છે કહ્યું છે કે —

પુવ્વમે પામે પત્નિની, ત્યમ શુભનતી નાર,
શીવવતી ને સુદગી, રમકુમ કરતી ખાર

તેથી ભૂતમતિ પોતાને ભાગ્યહીન માનતો એક નાની સરખી પાઠશાળા ચલાવીને પોતાનું જીવન જેમ તેમ પૂરું કરતો હતો. આખરે એક દિવસ તેણે પોતાના હૃદયની આ વ્યથા કેટલાક મહાદય યજ્ઞમાનોને કહી, એટલે તે બધા યજ્ઞમાનોએ કેટલુંક ધન ખર્ચીને તેને યજ્ઞદત્તા નામની એક સુંદર બ્રાહ્મણ-કન્યા સાથે પરણાવ્યો તથા તેનો ગૃહ-વ્યવહાર સુખ પૂર્વક ચાલે તે માટે થોડું ધન દક્ષિણામાં પણ આપ્યું. અનુક્રમે તે ભૂતમતિને યજ્ઞદત્તા પર અત્યંત અનુરાગ ઉત્પન્ન થયો કહ્યું છે કે —

જ ધન જેણુ પ્રેમનુ, બીજુ નહિ જગમાય,
સમરો કોરે કાષ્ટને, છદી ન પમર સાકાય.

ભૂતમતિ પાસે કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ગહારગામથી પણ

* જે જગત લોકોને કારી આવતી તાકાત ધરાવે છે તે પવિત્ર એટલે કમળના પાંડાને બેટી સમજો નથી એનું કમળના પ્રેમનું તેને જ ધન હોય છે

વિદ્યાભ્યાસ કરવાને આવતા હતા તેમા એક દિવસ દેવદત્ત નામનો કોઇ વિદ્યાર્થી તેની પાસે વિદ્યાભ્યાસ કરવાને આવ્યો, તેણે હાથ જોડીને ભૂતમતિને વિનંતિ કરી કે 'આપની ખ્યાતિ માલગીને દૂરથી આવુ છુ મારી પાસે ખાસ સાધન કાંઇ પણ નથી, તેથી કૃપા કરીને આશ્રય તથા વિદ્યાદાન આપો તે માટે હું આપનો જીવનભર આભાર માનીશ ' દેવદત્તના આ પ્રકારના વિનય અને વિવેકથી ભરેલા વચનો સાલગીને ભૂતમતિએ તેને પોતાના ઘરમા ખાવા-પીવાની સગવડ કરી આપી તથા સુઈ રહેવા માટે ઘરની બહારનો એટલો કાઢી આપ્યો.

દેવદત્ત બુદ્ધિ અને ક્ષમરણશક્તિમા તેજ હતો, તેથી થોડા જ વખતમા સુદર પ્રગતિ કરી શક્યો અને ભૂતમતિના આદેશ હાથ તેના પર રહેવા લાગ્યા એમ કરતા એક દિવસે તે કુટુંબના માણસ જેવો જ બની ગયો.

ભૂતમતિ ગમે તેવો પણ ઘરડો હતો અને યજ્ઞદત્ત' ગમે તેવી પણ નવચૌવના હતી, એટલે તેનુ મન કોઇ પણ રીતે ભૂતમતિથી પૂરુ બરાતુ ન હતુ આથી ધીમે ધીમે તેણે દેવ દત્તની સાથેનો પરિચય વધાર્યો અને તેની સાથે ટોળ-ટીંબળ કરવા લાગી દેવદત્તને હજી દુનિયાનો વા વાયો ન હતો એટલે આ પ્રકારની ટોળ-ટીંબળને તે નિર્દોષ સમજતુ સાધન સમજતો હતો.

એવામા એક દિવસ ભૂતમતિને મથુરાનગરીથી યજ્ઞમા જવા માટેનુ તેહુ આવ્યુ આ યજ્ઞ ઘણો મોટો થવાનો હતો અને તેમા જાગ લેવાથી પ્રતિષ્ઠા સાથે પૈસાની પ્રાપ્તિ પણ થાય તેમ હતી, તેથી ભૂતમતિએ એ આમત્રણનો સ્વીકાર કર્યો.

યજ્ઞદત્તાએ કહ્યું — ‘હા, એમ જ છે’

શુ કીજે અરહંતે, જે વહે બારે માસ,
વરમે ઘડી જો મહુલે, પૂરે મનની આસ.

આમ અનેક પ્રકારના મર્મલેદી વચનોવડે યજ્ઞદત્તાએ દેવદત્તને વશ કર્યો અને તેની સાથે યથેષ્ટ વિષયમુખ ભોગ વવા લાગી દેવદત્તને પ્રારભમા આ જાતનો વ્યવહાર જરાયે ન ગમ્યો, પણ ધીમે ધીમે તે પણ રીઠા થઈ ગયો અને પછી તો બને પાપીઓ પોતાની પાપ-વીલામા પૂરા પ્રવીણ બન્યા એમ કરતા ચાર માસ પૂરા થવા આત્મા એટલે દેવ દત્તે કહ્યું કે ‘હવે તમારા સ્વામી આવી પહોંચશે અને મને જરૂર કાઢી મૂકશે’

તે સાંભળીને યજ્ઞદત્તાએ કહ્યું કે ‘એની ચિંતા કરશો નહિ મારે! હવે જતા મુખી હું તમને છોડનાર નથી હવે હું એવો પ્રપચ્ચ રચીશ કે જેથી આપણે બંને કાયમને માટે સાથે જ રહી શકીશું’ પછી એક શત્રિએ યજ્ઞદત્તા સ્મરણમા ગઈ અને ત્યાંથી એક મહંદુ શ્રીનું તથા એક મહંદુ પુરુષનું એમ બે મહંદા લઈ આવી તેને અનુક્રમે પોતાના ઢાંચીયા પર તથા ઘરની બહારના એટલા ઉપર ગોઠવ્યા ત્યારબાદ ધરમાથી જે કાંઈ લેવા જેવું હતું તે બધું લઈ લીધું અને ઘરને આગ ચાપી એ આગ જોતજોતામા ખૂબ વધી ગઈ તેથી સેકડો માણસો ત્યાં ભેગા થઈ ગયા ને હાહાકાર કરતા આગ જોલ વવા લાગ્યા એમ કરતા જ્યારે તેઓ આગ જોલવી રહ્યા ને વસ્તુસ્થિતિની તપાસ કરવા લાગ્યા, ત્યારે જણાયું કે યજ્ઞદત્તા

પોતાના ઢાલિયા થઈ અને દેવતા કર્તવ્ય કરીને
 પર બળી મૂક્યા છે આથી તેઓ કર્તવ્ય કરીને
 લાભ્યા કે 'હે રામ ! તે આ કર્તવ્ય કરીને
 પવિત્ર સ્ત્રીના પ્રાણ આ રીતે હરીફ કરીને
 હવે બિચારા પડિતલ ! શુ કરીને કરીને
 છે કે જેણે શુભક્ષિતમા લીધે કરીને
 આહુતિ આપી ખરેખર ! કરીને
 કર્તવ્યપરાયણ સ્ત્રી પુરુષ તે કરીને
 એક ખેપીઆદ્વારા આ સમયે કરીને

ભૂતમતિએ આ સમયે કરીને
 ના પાર રહ્યો નહિ તે બન્યો કરીને
 નેશુ તે પોતાનું થર તદન કરીને
 કાંઈ પણ બચવા પામ્યું નથી કરીને
 આવી ગઈ પછી કેટલીક વારે કરીને
 માથુ અને છાતી ફટતો મોઢી કરીને
 શુ કર્યું ? તુ મારા પર આ કરીને
 મારા આધ્યાત્મિક એક લાકડી કરીને
 હવે હુ શુ કરીશ ? કયા બચાવ કરીને
 કરીને દિવસો પસાર કરીશ ? કરીને
 મૂનીને તુ કયા આવી ગઈ ? કરીને
 જવાબ કેમ આપતી નથી ? કરીને
 જોલ ! શુ હવે તારુ કરીને
 કદી પણ નેવા નહિ પામું ! કરીને
 સર્વસ્વ હરી લીધું !! અને પુ કરીને

ગયો ? તુ મારો મુખ-દુ ખનો વિચારો હતો, વાત કરવાનું ઠેકાણું હતો, હવે હું મારા હૈયાની વરાળ કોની આગળ ખાવી કરીશ ? તારા જેવા પ્રદાયારી અને કર્તવ્યપરાયણને શ્રવ હરી લેતા એ કાળમુખો અગ્નિ પોતે જ જ્ઞાન ગળી મૂઓ !'

આ રીતે જ્યારે તે ભય કર રહ્યો કરવા લાગ્યો ત્યારે યશદત્તા અને દેવદત્તાના આડા યવહારની ગંધ પામી ચૂકેલા એક દનેરી પ્રાદાયે કહ્યું કે 'જરે પડિતશ્રી ! તમારા જેવા ભણેલાગણેલા અને જ્ઞાની પુરુષોને આવી રીતે કરુણ રહન કરવું ઉચિત નથી કારણ કે 'પડિત પુરુષો કોઈપણ વાતનો એક કરતા નથી' વળી સ્ત્રીભક્તિ ધણા ભાગે કપટજુદિવાળી, લોભી અને નિર્દય હોય છે તેના પર આટલો બધો મોહ રાખવો ઉચિત નથી, માટે હવે તો રામનામની માળા જપો અને આત્માનું કન્યાણુ કરો '

આ શબ્દો મર્વાશે સાચા હતા-ખાસ કરીને ભૂતમતિના સ બધા-હતા તેને જરાયે ન ગમ્યા, કારણ કે મોહવી વિકલ ધ્યેની જુદિને સત્ય સમજાતું નથી, પરંતુ વાત એટલેથી જ અડકી નહિ આ શબ્દોએ ભૂતમતિના તમ હૃદયને વધારે તપાવ્યું અને તેના મુખમાથી નીચેના શબ્દો સળી પડ્યા 'મારા જેવા સમર્થ પડિતને શિષ્યામણુ આપનારો તું કોણ ? અને મારી સ્ત્રી કેવી હતી ને કેવી નહિ, એની તને ખબર પણ શું ? એ સ્ત્રી સરલતાની એક સુરમ્ય ભૂતિ હતી, સતોષની એક પવિત્ર પ્રતિમા હતી અને દયાની તો બહુ આકાત દેવી જ હતી એના કેમગ હૃદયમાથી પરમ પ્રેમના પુનિત ઝરણાઓ નિરંતર વહેતા હતા એના જેવી સુશીલ, સુરૂપા અને સાદી સ્ત્રી આ ભૂમણમા જડવી મુશ્કેલ આવી સ્ત્રી

પર મોહ દોને ન થાય ? શુ આપણા વિષ્ણુભગવાન સોળ હજાર સ્ત્રીઓના સ્વામી હતા સદા નામની ગોવાળણ ઉપર મોહ પામ્યા ન હતા ? શુ આપણા શકર ભગવાન યોગની સાધના કરવા છતાં યુવાન સીલડીના હાવભાવ અને નૃત્યથી મોહ પામ્યા ન હતા ? અને આપણા ધ્રુવરાજ કે જેણે આ સુદૃષ્ટ સર્જન કરેલું મનાય છે, તે પણ શુ કંઈથી મોહિત થયા વિના રહ્યા હતા ? તો હું યસદત્તા પર મોહ કેમ ન પામું ? ખરેખર ! માશ હૃદયનો એ 'સમ' હતી, તેથી તેની જ માગા હું દેશ્વી રહ્યો છું '

ભૂતમતિના આવા શબ્દો સાંભળીને પેલાએ કહ્યું 'અતિ મોહથી સમર્થ પડિનોની બુદ્ધિ પણ કુહિત બની જાય છે અન્યથા નિતાન્ત હિતની વાત વિપરીતરૂપે કેમ પરિણમે ? હું તો તમારા ભલા માટે કહું છું કે એ સ્ત્રી ગમે તેવી હતી, પણ તમે હવે તેને કેમવાના નથી, માટે એના પરનો મોહ ઉતારીને ભગવાનનું ભજન કરો કે જેથી જાતની શિદ્ધી ભરણાદ થાય નહિ '

હિતસ્વીઓ બુદ્ધ બુદ્ધ પ્રકારનો દિલાસો આપીને વિષ્ણુ શર્પ ગયા ભૂતમતિ એકલો પડ્યો પછી તેણે બે મેટા તુબડા મેળવ્યા અને તેમાંના એક તુબડામાં માગી લીધેલી યસદત્તાના તથા બીજા તુબડામાં માગી લીધેલા દેવદત્તાના હાડકા નાખ્યા અને તેને ગંગાજીમાં પધરાવવા માટે એક પ્રાત કાળે કદાપુરથી ચાલી નીકળ્યો

હવે બન્યું એવું કે જાગી પૂટેલા યજ્ઞદત્તા અને દેવદત્ત જે ગામમાં રહેતા હતા, તે જ ગામ રસ્તામાં આનંદુ અને તેમાં પ્રવેશ કરતા તે જ બંને જણ સામા મળ્યા આ બનાવથી યજ્ઞદત્તા અને દેવદત્તા વિમાસણમાં પડી ગયા અને મામત્રો કથળે નહિ તે હેતુથી તેના ચરણે પડીને કહેવા લાગ્યા કે ‘પરિતરાજ ! અમારાં શુનો માફ કરો અમે બહુ મોટી ભૂલ કરી છે અને તે માટે અમને ઘણું જ પસ્તાવો થાય છે અમે તમારી પાસે આપવાનો જ વિચાર કરતા હતા, તેવામાં તમે પોતે મળી ગયા, તે ઘણું સારું થયું ’

તે સાંભળીને ભૂતમતિએ કહ્યું ‘અરે ! તમે કોણ છો અને કેવી સાથે વાતો કરો છો ?’

આ બાતના પ્રશ્નથી વિસ્મય પામેલા દેવદત્તે કહ્યું ‘કેમ ! આપે અમને જોળખ્યા નહિ ? આ તમારી પત્ની યજ્ઞદત્તા છે અને હું તમારો માનીતો વિદ્યાર્થી દેવદત્ત છું ’

એ સાંભળીને ભૂતમતિ તરતજ બોલી જાયો કે ‘અરે દુષ્ટાઓ ! તમે મને બનાવવા આનંદા છે કે શું ? યજ્ઞદત્તા અને દેવદત્ત તો અક્ષિમાં બળીને ક્યારનાં ચે ભસ્મ થઈ ગયા અને તેમના હાડકાં પણ આ તુ બહામાં પડેલા છે કે જેને લઈને હું ગાજી તરફ જઈ રહ્યો છું, માટે તમે બંને કોઈ માયાવી લાગે છે અથવા તો તેમના પ્રેત જ છો અને મને છળવાને માટે અહીં આવેલા જણાઓ છો, પણ યાદ રાખજો કે હું એક સાચો ભૂત છું અને ધારું તો તમને ગાયત્રી મંત્રના પ્રભાવથી બાળીને ભસ્મ કરી નાખું પણ તમારા પર

દયા લાવીને જતા કરુ છું, માટે તાબડતોળ મારી પાસેથી આવ્યા જાવ' અને યજ્ઞદત્તા તથા દેવદત્ત તેની નજર આગળથી અદ્વય થયા કહેવાની જરૂર લાગ્યે જ છે કે જૂતમતિનું આ વલણ તેમને ' ભાવતું હતું અને વૈદે કહ્યું ' તેના જેવું થયું

જૂતમતિએ પણ જૂતની જલામાથી ઘૂંટ્યાનો સતોષ અનુભવ્યો અને પેલા હાડકા વિધિપૂર્વક ગંગાજીમાં પધરાવતા ઇશ્વરને પ્રાર્થના કરી કે ' હે દીનદયાળ ! હે જગન્નિયતા ! તું યજ્ઞદત્તા અને દેવદત્ત જ્યાં પણ હોય ત્યાં તેમને મુખી કરજે, કારણ કે તેઓ તારી કૃપાના પરમ પાત્ર હતા '

સારાશ કે-મોહથી મૂઢ થયેલા મનુષ્યો પોતાની વિચાર શક્તિ એટલા અશે ગુમાવી દે છે કે સત્ય તેમની સામે સાક્ષાત્ આવીને ઊભું રહે તો પણ તેઓ એનો સ્વીકાર કરવાને તૈયાર થતા નથી

૭ કહાગ્રહ ઉપર અધ રાજકુમારનું દૃષ્ટાંત

એક રાજાનો પુત્ર જન્માય હતો પણ સ્વભાવે ધણો ઉદાર હતો, તેથી પોતાની પાસે જે કાંઈ ઘરેણા-ગાઠા હોય તે યાચકોને દાનમાં આપી દેતો રાજકુમારનો આ બ્યવહાર રાજ્યના હિતની સતત ચિંતા કરનાર મંત્રીને પસંદ પડ્યો નહિ, તેથી તેણે એક વાર એકાંત જોઈને રાજાને કહ્યું કે ' મહારાજ ! લક્ષ્મીના ત્રણ ઉપયોગ-દાન, લોભ અને નાશમાં દાન અદ્યુષી શ્રેષ્ઠ છે અને તે સ્વ-પર ઉપકારી છે, તેમ છતાં મર્યાદામાં રહીને યાચ તે ઈષ્ટ છે, કારણ કે ધર્મિ સર્વથા ધર્મયેત્-કાંઈ પણ વાત વધારે પડતી કરવી નહિ એવું

વચન છે જો તેમ નહિ થાય અને કુમારશ્રી આજની દેને દાન
દેવાનું ચાલુ રાખશે તો આપણે બહાર દૂક સમયમા ખાલી
થઈ જશે ’

જો માબળી રાત્રીએ કહ્યું કે ‘ મત્રીશ્વર ! તમારું કહેવું
સાચુ છે, પણ કુમારનું મન નારાજ થાય તે ઇષ્ટ નથી, મો
કોઈ એવો ઉપાય શોધી કાઢે કે જેથી કુમારનું મન પૂરું
રાઈ રહે અને બહાર પણ સચવાઈ રહે તમારા જેવા બુદ્ધિ
નિધાન માટે જો કાંઈ મુશ્કેલ નથી ’

મત્રીએ તે સૂચનાનો સ્વીકાર કર્યો પછી તે મુજબને
ઉપાય વિચારીને તેણે કુમારને એકાતમા બોલાવ્યો અને કહ્યું
કે ‘ કુમારશ્રી ! તમને આબૂષણોનો ઘણો શોખ છે, તેથી તમારા
પૂર્વજોએ બનાવેલા મહામૃત્ય આબૂષણો મેં બહારમાથી
બહાર કઢાવ્યા છે તે તમારે બીજા કોઈને આપી ન દેવા એ
શરત કબૂલ હોય તો પહેરવા આપુ જ્યારે તમે આ આબૂ
પણો ધારણ કરશો ત્યારે તમારા કાંતિ અનેરા પ્રકાશથી બળ
હળી ઊઠશે અને જાણે કોઈ દેવકુમાર જ ન હો તેવા જણાશે
પણ આ જગતમા સ્વાર્થી માણુમોની ખોટ નથી તેઓ તમારા
આ દિવ્ય આબૂષણો પહાવી લેવા માટે કંઈ કંઈ યુક્તિઓ
કરશે અને કોઈ તો એમ પણ કહેશે કે આબૂષણો લોહના છે,
તે તમને શોભતા નથી, માટે ઉતારી નાખો પણ તમારે એ
સ્વાર્થી લોકોના વચન ઉપર ધ્યાન આપવું નહિ ’

કુમારે કહ્યું ‘ તમારી શરતનું હું બરાબર પાલન કરીશ
અને જો કોઈ પણ માણસ મને એમ કહેશે કે ‘ આ આબૂષણો

લોહના છે,' તો એની પૂરી ખજાર લઈયા માટે તે આભૂષણો મને પહેરવા આપે.' "

આ પ્રમાણે કુમારનું મન પહેલેથી વ્યુદ્ધચાહિત કરીને મંત્રીએ તેને ખરેખરા લોહના આભૂષણો જ પહેરાવ્યા હવે કુમાર તે આભૂષણો પહેરીને પ્રસન્નચિત્તે રાજમહેલના દરવાજા આગળ બેઠો. એવામાં ત્યાં કેટલાક યાચકો આવી પહોંચ્યા અને તેમણે કુમારના આભૂષણો જોઈને કહ્યું કે 'કુમારશ્રી! મા નવી જાતના આભૂષણો ક્યાંથી પહેર્યા? લોહના આભૂષણો પહેરવાનું રાજકુમારને શોભે નહિ.' આ ચબ્બો સાંભળતા જ કુમારે પોતાની પાસે રહેલી લાકડી ઉપાડી અને ધડધડ બે ચાર જણાને એકી દીધી, એટલે યાચકો ત્યાંથી છુટી જઈને નાશ પડી યોડીયારે કેટલાક રાજમેલકો ત્યાં આગળ તેમણે પણ કુમારના આભૂષણો જોઈને કહ્યું કે 'કુમારશ્રી! આજે આવા આભૂષણો કેમ ધારણ કર્યા છે? રાજકુમારે લોહના આભૂષણો ધારણ કરવા ઉચિત નથી.' તે સાંભળીને કુમારે તેમને પણ લાકડીથી જૂઠ્યા, એવે તેઓ અત્યંત નારાજ થઈને ત્યાંથી ચાલતા થયા ત્યાર પછી કેટલાક મંત્રીઓ અને હિતેશુઓ ત્યાંથી પસાર થયા તેમણે પણ કુમારના આ આભૂષણો જોઈને કહ્યું કે 'કુમારશ્રી! આપે આ કંઈ જાતના આભૂષણો ધારણ કર્યા છે? શું બહારમાં દીરા, મોની અને સુવર્ણના આભૂષણો એછા પડ્યા કે આપે આ લોહના આભૂષણો ધારણ કર્યા?' એ સાંભળીને કુમારે તેમની સામે પણ લાકડી ઉગામી અને ક્રોધથી મૂગતા સ્વરે કહ્યું કે 'ખજારદાર! તમારે મારા આભૂષણો સંભાળી કાઢવાત કરવી નહિ.' બીજા પણ જેણે

જેણે કુમારને એમ કહ્યું કે 'આ આબૂપણો લોકના છે,' તે
 હરેકનું તેણે અપમાન કર્યું અને તેની સાથે ઘણું કર્યું

આ પરથી શાણા પાઠકો સમજી ગયા હશે કે કદાચકની
 કુહાડી વાગતા મત્યનો છોડ કવી રીતે મૂળમાથી કપાઈ જાય છે

૮ પશ્ચાત ઉપર સુભટનું દેખાત.

સુભટ નામના એક સત્યાધિકારીને સુરગી નામે સ્ત્રી
 હતી, જે બહુ બહી અને બોળી હતી એ સ્ત્રીનાં તેને એક
 પુત્ર થયો, જેનું નામ સોનપાલ પાડ્યું હવે પુત્રનો પ્રસવ
 થયા પછી સુરગીની તબિયત લયડી અને તેના શરાવનું
 સૌકર્ય થયું અને એણે યાદ થઈ ગયું, તેથી સુભટનું મન તેના
 પરથી ઉતરી ગયું કહ્યું છે કે —

લાગે વાન લાગતા, આજા નરની પ્રીત,
 અખન-હજર માજને, જૂ વેળુની ભીત

જેમ સધ્યાનો આડબર અને રેતીની ભીત થોડી જ
 વારમા તૂટી પડે છે, તેમ હલકા મનુષ્યોનો રનેજ થોડા જ
 વખતમા એટલે થઈ જાય છે

સુરગી પરનો રનેહ એટલે થઈ જતા સુભટે મહુ ધન
 ખરચીને કુરગી નામની બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કર્યા આ સ્ત્રી
 દેખાવમા કૂટડી હતી અને હાવભાવ તથા ચેનચાળામા નિપુણ
 હતી, તેથી થોડા જ વખતમા તેણે સુભટનું દિલ જિતી લીધું
 અને સુભટ તેની જ આજે જોવા લાગ્યો કોઈ કવિએ ઠીક
 જ કહ્યું છે કે —

નારી સદન-તપાસી, ખૂંડ્યો સગ સસાર,
કાકજહારો કે નહીં, કહા કરે પોકાર ?

કુરગી હૃદયની કૂડી હતી ઇર્ષ્યા, દેવ, અભિમાન, અસત્ય,
ચાલીચૂગલી વગેરે અનેક દુર્ગુણોએ તેના અતરમા વાસ
કર્યો હતો. વળી શિયળાવત કે જે સ્ત્રીઓનો સુખ્ય અને સાચો
શણગાર ગણાય છે, તેમા પણ તે શિયિલ હતી, તેથી નવા
નવા પુરુષોને ભેષ તેમની સાથે કીડા કરવાને ઇચ્છતી હતી
પરંતુ સુરગીની સતત હાજરીને લીધે તેની એ ઇચ્છા પાર
પડતી ન હતી. પરિણામે તેના હૃદયમા સુરગી માટે બપાનક
દેવ ઉત્પત્ત થયો અને તે એને ગમે ત્યારે ગમે તે રીતે
ઉતારી પાડવા લાગી. પણ સુરગી સમભુ અને શાણી હતી,
તેથી કુરગીએ કંઈલા સઘળા અપમાનોને પૂર્વ કર્મનો ઉદય
ભણીને શાંતિપૂર્વક ગળી જવા લાગી કહ્યું છે કે -

સતજન મનમા ના ધરે, દુર્જન જનના યોગ,
પાપજ ખાપ છના દિયે, આમો ફળ અનભોગ

લડવાનું ગમે તેવું કારણ આપવા છતાં સુરગી જ્યારે
શાંત રહી ત્યારે કુરગીએ ધણીના કાન ભલેરવા શરૂ કર્યા
"તમારી જૂનીના લક્ષણો જરાય સારા નથી જે એની બધી
વાતો કહેવા બેસુ તો તમને એમજ લાગશે કે આ તો શોકચના
ખારથી જ બોલે છે, પણ મારા હૃદયમા તેવું કાઈ નથી હું
તો એને સગી બહેન જેવી જ ગણુ છું, પરંતુ તમારી લાજ-
આબરૂને બદો લગાડે, તે મારાથી ભેવાતું નથી એ રાજ
નવા નવા માણસોને ઘરમા ધાડે છે અને તેમની સાથે અનેક

પ્રકારની વાતો કર્યા કરે છે, માટે તમારે જે વિચાર કરવો હોય તે કરવો

આ પ્રકારની સતત ઉરકેરણીથી સુખદે એક ઘર, થોડું રાચરચીલું, પાચ ગાયો અને પાચસો ફૂંખીઆ શેકડા આપીને સુરગીને તેના પુત્ર સોનપાલ સાથે જુદી કાઢી

કુરગી એકથી પડતા પોતાનું મનમાન્યું કરવા લાગી અને સુખદે તેનો તાબેદાર સેવક હોય તેવો જ જની ગયો કહ્યું છે કે -

જે રૂરા જે પડિતા, જે રાણા ગહીર,
નારી સર્વ નયાનીઆ, ત્યમ જે ખાવન વીર

હવે એક દિવસ તે ગામનો રાજા વિજય યાત્રાએ નીકળ્યો તે વખતે સુખદેને તેની સાથે જવાનું થયું, એટલે તેણે કુરગી ની વિદાય માગી

કુરગીએ કહ્યું કે 'હે સ્વામિનાથ ! તમારા વિયોગનો એક એક દિવસ મને સો સો વરસ જેવડો લાગે લાગશે, તેથી કૃપા કરીને મને પણ સાથે જ લેતા જાઓ '

સુખદે કહ્યું 'હે પ્રિયે ! લગઈમા તારું કામ નથી વળી રાજાજનો એવો હુમ્મ છે કે કોઈ પણ સ્ત્રીને યુદ્ધમા સાથે લેવી નહિ તેથી તું અહીં જ રહે અને ખાઈ-પીને મોજ કર હું ચોડા દિવસમા જ પાછો આવીશ '

સુખદેના આ જવાબથી કુરગીએ આખમા આસુ લાવીને કહ્યું 'તમારી જે કાંઈ આશા હશે, તે હું માથે ચડાવીશ પણ

મારાથી અહીં એકલું રહેવાશે નહિ હું કોની સાથે વાતો કરીશ ? કોનું મોઢું જોઈને રાજી થઈશ ? વળી આપણા પાટો શીઓ ખૂબ નટખટ છે, તે તમે ક્યા જાળવતા નથી ? માટે તમે બને તેટલા વહેલા આવજો '

સુભટ રાજાની સાથે ગયો અને કુરગી એકલી પડી આ વખતે તેના મનમાં પરપુરુષને લોગવવાની ઈચ્છા જાગૃત થઈ, તેથી એ ગામમાં ચગા નામનો એક યુવાન અને કપાળો સોની હતો, તેને ધરણી ધોવડાવવાના જહાના તળે પોતાના ઘેર જાણ્યાં અને એકાતમા લઈ જઈને જણાવ્યું કે 'હે યુવાન ! તું રૂપ અને કલાનો ભંડાર છે, તેમ હું પણ નવયૌવના અને રંગીલી છું, માટે તું કમૂલ થા તો આપણે આ સંસારનો દહાવો લઈએ જો તું મારી આ માગણી કમૂલ નહિ કરે તો હું આપઘાત કરીશ અને તેનું પાપ તારા કપાળે ચોંટશે '

ચગા જહાનમાં હતો અને બધી વાતે પૂરા હતો સાત મહાવ્યસનો પૈનીનું કોઈ પણ વ્યસન એવું ન હતું કે જેનું સેવન તે ન કરતો હોય એથી તેણે કહ્યું કે 'જારકમંમાં થલું જ જોખમ રહેલું છે, છતાં તેમાં હું સમત થાઉં છું, કારણ કે મારા શિરે શ્રી-હત્યાનું પાપ ચોટે તે હું જરા પણ ઇચ્છતો નથી ' પછી તે બંને જણ યથેટ લોગવિદાસ કરવા લાગ્યા અને મનગમતું ધન ઉઘાવવા લાગ્યા

એવામાં એક દિવસ સુભટનો સંદેશો આવ્યો કે-હું ચાર રાજામાં ઘેર આવું છું એટલે ચગાએ સમજાવી પટ્ટાવીને તેની પાસે બાંટી રહેલી બધી વસ્તુઓ પાસવી લીધી અને તેને તદ્દન બૂખડી બારથ જનાવી દીધી

હવે સુભટ તદ્દન નજીક આવી પહોચ્યો એટલે તેણે ખાસ માણસ મોકલીને કહેવરાવ્યું કે ‘આવતી કાલે જપોરે બાર વાગે હું ઘેર આવીશ, માટે રસોઈપાણી તૈયાર રાખજો’ આ સંદેશ થી કુરગીને ચિંતા થઈ કે ઘરમા કોઈ સારી વસ્તુ તો રહી નથી, તેથી સ્વામીનો યોગ્ય સત્કાર શી રીતે કરી શકીશ ? એટલે બુદ્ધિ કેળવીને સુરગીને ઘેર ગઈ અને પ્રણામ કરીને કહેવા લાગી કે ‘મોટા બહેન ! તમને એક વધામણી આપું ?’

કોઈ દિવસ નહિને આજે જ કુરગીને પોતાને ત્યાં આવેલી ભેળને સુરગીને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું, પણ મનુષ્યના હૃદયમા અનેક વાર આકસ્મિક પરિવર્તનો થાય છે, તેનો ખ્યાલ કરીને બોલી કે ‘બહેન !’ તું શું વધામણી લાવી છે ?

કુરગીએ કહ્યું ‘આપણા સ્વામી બાર મહિનામાં બહાર ગામ હતા, તે આવતી કાલે જપોરે આવો પહોચશે’

તે સાંભળીને સુરગીએ કહ્યું કે ‘બહેન ! તારા મોઢામા સાકર પર તું તેમનું સ્વાગત હું કેવી રીતે કરીશ ? એ તો મારી સામે બાંધી નજરે ભેતા પણ નથી !’

કુરગીએ કહ્યું ‘તેની ફીકર કર્યો નહિ એ તો હું સમજાવીને તમારે ત્યાં જ યોજન કરાવીશ, માટે કાલે તમે ભાતભાતના યોજન તૈયાર કરજો’

સુરગીને લાગ્યું કે હવે પોતાનો દિનભાન પાધરો લાગે છે, નહિ તો છકેલી શોકવના મુખમાથી આવા સહાનુભૂતિ ભર્યા શબ્દો નીકળે નહિ તેણે આ લલમનસાઈ બદલ કુરગીનો આભાર માન્યો અને કુરગી મનમા મલકાવી પોતાને ઘેર ગઈ

બીજા દિવસે સવારે મુરગીએ વહેલા ઉઠીને ભાતભાતના ભોજન તૈયાર કર્યા અને પતિના આગમનની રાહ બેવા લાગી આ બાળુ કુરગીએ કાંઈ પણ રસોઈ તૈયાર ન કરતા જેમતેમ કરીને પોતાની પેટ પૂજા કરી લીધી અને સુલટના આવવાના સમયે ઘરના બારણા બંધ કરી દીધા

વાયદા મુજબ સુલટ આવી પહોંચ્યો, પરંતુ ઘરના બારણા બંધ જોઈને વિચારમાં પડ્યો તેણે તો એવી આશા રાખી હતી કે 'કુરગી ભારી રાહ જોઈને જોશી હશે અને મને જોતા જ એાછી એાછી થઈ જશે પણ તે મારું મધુર સ્મિતપૂર્વક શ્રવણીતુ સ્વાગત કરશે અને અમે બંને જણા તારામૈત્રિક રચતા ઘરમાં જઈશું' પરંતુ કોઈ પણ કારણસર તેમ નહિ બન્યું હોય, એમ માનીને તેણે મોટેથી કહ્યું 'હે પ્રિયે! બારણા ઉઘાડ હું સુલટ બહારગામથી આવી ગયો છું' છતાં ઘરમાંથી કાંઈ પણ ઉત્તર આ યો નહિ કે કુરગીના આવવાના પગલા પણ સંભળાયા નહિ તેથી 'રખેને કુરગીને કોઈ પણ કારણે મારું લાગ્યું હોય।' તેમ માનીને તેણે કહ્યું 'હે ચંદ્રાનને! હે મુખ્! હું ઘણા દિવસે બહારગામથી આવ્યો છું અને તારું મનોહર મુખ જોવાને ઉત્સુક છું માટે જલદી બહાર આવ. આ રીતે તું લલ્લત સખે, તે કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી'

આ રીતે સુલટે બ્યારે અનેક પ્રકારના મધુર વચનો કહ્યા ત્યારે કુરગીએ ઘરના બારણા ઉઘાડ્યા, પણ ન તેનો સત્કાર કર્યો કે ન તેની કુશળતા પૂછી એ તો એક બાળુ મોઢું ચડાવીને બેઠી સુલટે બોલ્યું કે કુરગી પૂરેપૂરી રાવમાં છે અને તેને રાવ કરવાનું કોઈ પ્રબળ કારણ જરૂર મળ્યું હશે,

તેથી પ્રેમપૂર્વક કહ્યું કે 'હે પ્રિયે મારો જીવો શો અપરાધ થયો છે કે તું મને સ્નેહપૂર્વક બોલાવતી નથી? વળી તારા હાથની રસોઈ જમવાને હું ઘણો આતુર છું, માટે જિભી યા અને મારું લાલુ પીરસ '

તે વખતે કુરગીએ જળ્બર છબ્બકો કરતા કહ્યું 'તમારા જેવા ટોગી માણસ આ દુનિયામાં કોણ હશે? તમે અગાડયાં સુરગીને કહેવડાવ્યું છે કે કાલે હું તારે ત્યાં સોજન કરીશ, તેથી તેણે ભાતભાતના સોજન બનાવ્યા છે, માટે તેને ત્યાં જાઓ, નાહક મારી બનાવટ શા સારું કરે છે?' એવામાં સુરગીએ મોકલેલો સોનપાલ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને મુલતને પગે લાગી કહેવા લાગ્યો કે 'પિતાજી, આપણા ધરે ચાલો મારી માતાએ સઘળી રસોઈ તૈયાર કરી રાખી છે '

આ બધું શું બની રહ્યું છે તેની મુલતને કાંઈ મમજ પડી નહિ તે કુરગીના મુખ સામું તાકી રહ્યો, પણ કુરગી તેના પર અસહ્ય કઠોર વચનોની તડી વરસાવી રહી હતી છેવટે તેણે મુલતને બકારો દેતા જણાવ્યું કે 'જો ધૂતારા! તું અહીંથી દૂર થા અને તારી માનીતીને ત્યાં જા તે તને સોજન કરાવશે હવે તારે મારો ખપ નથી, તે હું સારી રીતે બાંધુ છું '

કુરગીના આવા અજબ વર્તનથી આશ્ચર્યચકિત થયેલો મુલત આખરે સુરગીને ઘેર ગયો, જ્યાં સુરગીએ તેનો અતર ના ઉમળકાથી સત્કાર કર્યો અને ઘણું ઘણું માન આપ્યું પછી તેણે મુલતને ગરમ પાણીથી સ્નાન કરાવ્યું અને નમવા બેસાડ્યો.

એક સુદર બાજે ઉપર કાસાનો મોટો ધાળ મૂકેલો છે અને તેમા નાની મોટી અનેક વાડકીઓ ચયાસ્થાને ગોઠવેલી છે. એ ધાળમા સુરગીએ મેસુર, દહીંચરા તથા સેવ, મમરી, તળેલા પાપડ અને ફરસાણ પીરસ્યા પછી જુદી જુદી વાડકીઓમા ભીંડા, તુરિયા, પરવળ અને કાકડીના શાક પીરસ્યા તથા અનેક મસાલાથી સ્વાદિષ્ટ બનાવેલી તુવરની દાળ પણ પીરસી ત્યાર બાદ ચટણી અને રાયતા સાથે કેરી-ગુદા વગેરે અથાણા મૂક્યા અને હાથમા વીંઝણો લઈને પવન નાખવા લાગી, પરંતુ સુલટનો હાથ જમવા માટે લાગો થયો નહિ.

સુરગી વસ્તુસ્થિતિ ખામી મર્ધ, છતાં ધણીનું મન સ્પષ્ટ રીતે જણવા માટે તેણે નમ્રતાથી પૂછ્યું કે ‘હે સ્વામી! તમે સોજન કેમ કરતા નથી?’

સુલટે કહ્યું ‘જમવાની ખાસ ઉવટ થતી નથી.’

એ સાલળીને સુરગીએ ફરી પૂછ્યું ‘શું એમા કાંઈ ખામી જણાય છે?’

સુલટે કહ્યું ‘હા, એમા એક વસ્તુની ખામી છે જે કુરગીએ બનાવેલું શાક એમા ઉમેરાય, તો બધું સોજન અમૃત જેવું મીઠું લાગે.’

સુરગીએ કહ્યું ‘આમાનું કોઈ પણ શાક ચાખ્યા વિના તમને શું ખબર પડી કે તે કુરગીના હાથે બનાવેલા શાક જેવું સ્વાદિષ્ટ નથી?’

સુલટે કહ્યું ‘એ તો એની સોડમ જ કહી આપે તેમા ચાખવાની જરૂર નથી.’

સુરગી સમજી ગઈ કે સુભટની વિવેકબુદ્ધિ ઉપર પણ પાતના ચરમા ચડી ચૂકેલા છે, તેથી ગમે તેવી દલીલ કરીશ, તો પણ તેના ગળે ઉતરશે નહિ ' તેથી તે ઉઠીને જિભી ચંઈ અને વાડકો લઈને કુરગીને ઘેર ગઈ ત્યાં તેણે કુરગીને કહ્યું કે ' જાહેન ! સ્વામીનું મન તમારામાં વસ્યું છે, તેથી તેમને મારા કરેલા શાક કે પકવાન ભાવતા નથી, માટે તમારું બનાવેલું શાક આપો કે જેથી તેઓ ઉલટપૂર્વક સોજન કરે '

કુરગીએ જોયું કે આટઆટલો તિરસ્કાર કરવા છતાં સુભટનું મન પોતાના પર ચોટેલું છે, તેમ છતાં તેની વધારે પરીક્ષા કરવી જોઈએ. તેથી તેણે સુરગીને કહ્યું કે ' જાહેન ! થોડી વાર આ પરસાળમાં બેસો ને હું આપણા સ્વામી માટે ગરમાગરમ શાક બનાવી આપુ છું ' જ્યેટવે સુરગી પરસાળમાં ઊઠી અને કુરગી મમનના પાછલા ભાગમાં જઈને પાડીએ કરેલું તાજું છાણ લઈ આવી પછી તેમાં આદા, લૂણ, મરી નાખીને તેને હિંગ વડે વધાર્યું અને લીંબુનો પટ દઈને તે ગરમાગરમ શાકનો વાડકો બરી આપ્યો.

સુરગીએ આ શાક સુભટ આગળ ધર્યું જ્યેટવે તે જોવી જિયો ' જોઈ આ શાકની સોદમ ! તેમાંથી કેવી મધુર વાસ આવવી રહી છે ? અરે ! તેનો દેખાવ જ કહી આપે છે કે તે જોકે ઉત્તમ પ્રમાણનું નાનાવિધ વ્યવજનવાળું સુદર શાક છે ! ' પછી તેણે સોજન કરવા માડ્યું તે વખતે સુરગીએ બનાવેલી વસ્તુઓ તો જુગજુગ ખાધી, પણ કુરગીએ બનાવેલું શાક બધું જ ખાઈ ગયો અને તે જોવી જિયો કે ' દુનિયામાં શાક

બનાવનારાઓ ભલે શાક બનાવે પણ તેમાનું કોઈ શાક કુરળી
એ બનાવેલા શાકની તોલે આવે નહિ !' ઇતિ

આ દૃષ્ટાંત પરથી મુશ્કેલી પાડકો સમજા ગયા હશે કે પક્ષ
પાત ને દષ્ટિરાગ લીધે સત્યાસત્યનો નિષ્કર્ષ કરવામા આપણી
બુદ્ધિ કેવી અને કેટલી પાગળી બની બાય છે

૯. તત્ત્વની પરીક્ષા

સત્યશોધન એટલે તત્ત્વવિનિર્ણય કે તત્ત્વની પરીક્ષા, તે
માટે પરમ તત્ત્વજ્ઞ શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિજીના નીચેના વચનો
મનન કરવા યોગ્ય છે —

“ આગમેન ચ ઘુતયા ચ, ચોડર્યઃ સમમિગમ્યતે ।

પરીક્ષ્ય હેમવદ્ ગ્રાહ્ય, પશુપાતાગ્રહેણ કિમ્ ? ”

“ આગમ અને યુક્તિ વડે જે તત્ત્વનું પ્રતિપાદન કરવામા
આવે છે, તે સુવર્ણની માફક પરીક્ષા કર્યા પછી ગ્રહણ કરવા
યોગ્ય છે તેમા પક્ષપાત કે આગ્રહ કરવાનો કંઈ જ અર્થ નથી ”

આ શબ્દોનું રહસ્ય એ છે કે—સારાપણુ અને ખોટાપણુ
જેમ દરેક બાબતમા રહેલું હોય છે તેમ શાસ્ત્ર અને તર્કની
બાબતમા પણ હોય છે એટલે કે શાસ્ત્રો બે પ્રકારના છે એક
તો સર્વજ્ઞકથિત અને બીજા અસર્વજ્ઞકથિત તેમા જે શાસ્ત્રો
સર્વજ્ઞકથિત છે, તે સવાદી હોઈને પૂરેપૂરા વિશ્વસનીય છે અને
જે શાસ્ત્રો અસર્વજ્ઞપ્રણીત છે, તે વિસવાદી હોઈને પરમ્પર
વિરોધી વચનોવાળા છે, તેથી વિશ્વસનીય નથી તે જ રીતે
તર્ક પણ બે પ્રકારનો છે એક સુતર્ક અને બીજો કતર્ક તેમા

જે વિશદ અને વ્યવહાર તર્ક છે તે કુતર્ક છે અને કુત્સિત તથા અવ્યવહાર તર્ક છે, તે કુતર્ક છે દાખલા તરીકે કોઈ ગામની સાકડી ચેરીમા એક ગાડો હાથો આંચો તે વખતે તેના પર બેઠેલા માવતે જૂમ મારીને લોકોને કહ્યું કે ‘ ભાઈઓ ! અહીંથી ભાગી છો, નહિ તો આ ગાડો હાથી તમને મારી નાખશે ’ તે વખતે એક માણસે ભાગી છૂટવાને બદલે માવતને પૂછ્યું કે ‘ અરે ! આ હાથી લોકોને શી રીતે મારી શકશે ? શું એ હાથી લોકોને અડકીને મારે છે કે અડક્યા વિના ? જો તે અડકીને મારતો હોય, તો પ્રથમ તું જ મરવો ભેઈએ, કારણ કે તું હાથીને અડકેલો છે અને જો એ હાથી લોકોને અડક્યા વિના જ મારતો હોય તો અહીંથી ભાગી જવાનું નિર્ધારક છે, કારણ કે એ રીતે તો તે ગમે ત્યાં પણ મારી શકે છે માટે તારું કહેવું મિથ્યા છે ’ અને તે માણસે ભાગવાનો પ્રયાત્ન કર્યો નહિ, જેથી હાથીની મુઠમા સપડાઈને મરણને શરણ થયો તાત્પર્ય કે-અહીં જે તર્ક કરવામા આંચો તે એક પ્રકારનો કુતર્ક છે તેથી જે તર્કો શાસ્ત્રો અને તર્કથી સિદ્ધ થયેલા કહેવાય છે, તેની પણ પરીક્ષા કરવી ઘટે છે આ બાબતમા સુવર્ણપરીક્ષાનું દલાત લક્ષ્યમા રાખવા યોગ્ય છે જેમ કોઈ માણસને સુવર્ણ ખરીદવું હોય તો પ્રથમ તેને કસોટી પર ચઢાવીને તેનો કસ કાઢે-જુએ છે, પછી વિશેષ ખાતરી કરવા તેને ધીજીથી કાપી જુએ છે, એરણ પર મૂકીને ટીપી જુએ છે, તથા તાપમા તપાવીને કે તેજબનમા બોળીને ‘ તેમા કાઈ દગો કે ભેળ તો નથી ? ’ તેની ખાતરી કરી જુએ છે અને ત્યારબાદ જ તે એ સુવર્ણને ગ્રહણ કરે ■ તે રીતે

શાસ્ત્રો અને તર્કોએ સિદ્ધ કરેલા કહેવાલા તત્ત્વો પ્રથમ સાદી સમજની કસોટી પર કસી જોવા ઘટે છે, પછી તેના ભિન્ન ભિન્ન અંગો પરત્વે વિચાર કરીને તેને છેદી જોવા ઘટે છે, અનુભવની ઓરણુ પર મૂકીને ટીપી જોવા ઘટે છે, તથા વિવેકરૂપ તેજાનમા જીજ્ઞાસાને તેની હિતકરતા વિષે સંપૂર્ણ ખાતરી કરી લેવી ઘટે છે અને એ પ્રકારની પરીક્ષામાથી જો તે જરાબર પસાર થાય તો જ તેનો સ્વીકાર કરવો યોગ્ય છે બાકી પક્ષપાત કે આશંકાને વશ થઈને કોઈ તત્ત્વને સ્વીકારી લેવાનો વારતાલિક અર્થ કોઈ જ નથી.

*એક મહાન શાસ્ત્રી પુરૂષે પણ ફરમાવ્યું છે કે—

પરીક્ષતે કપચ્છેદનાપૈ, સ્વર્ગે યથા જના ।

શાસ્ત્રેડપિ ષર્ણિકાશુદ્ધિ, પરીક્ષન્તા તથા શુધા ॥

મનુષ્યો કા છે અને તાપ વડે જેમ સુવસ્ત્રની પરીક્ષા કરે છે તે પ્રમાણે પડિત પુરૂષોએ શાસ્ત્રમાં પણ વાકાંતની શુદ્ધિને અર્થાત્ શાસ્ત્રોમાં જથાવેતા દેવ શુદ્ધ, ધમના સ્વરૂપને અથવા તે તે વિષયોને ચિંતન-મનન-પૂરક ખૂબ તપાસવા જોઈએ જે શાસ્ત્રોમાં પૂર્વાપર અવિરોધી વિધિ અને નિરોધની સુદર બ્યારથા છે તે શાસ્ત્ર કપ-શુદ્ધિવાળું ગણાય છે.

વિધિ તથા નિરોધમા યોગ અને ક્ષેમ કરનારી સુદર ક્રિયાનું જેમાં વલ્ગન છે તે શાસ્ત્ર છે-શુદ્ધિવાળું ગણાય છે.

અને જે શાસ્ત્ર સર્વ નવની અપેક્ષા રાખનાર વિચારોરૂપી પ્રમત અમિતરૂં કોઈપણ પણ નિરૂપણમાં જરા પણ અપૂર્ણતાવાળું નથી તે શાસ્ત્ર તાપ-શુદ્ધિવાળું ગણાય છે.

વિશેષમા શ્રીમાન્ હરિભદ્રસૂરિજી જણાવે છે કે —

“ યોતવ્યે ચ કૃતૌ કર્ણૌ, વાગ્બુદ્ધિશ્ચ વિચારણે ।

યઃ શ્રુત ન ત્રિચારેત, સ કાર્યં તિન્દતે કથમ્ ? ॥ ”

“ સાભળવા માટે કાન છે અને વિચારવા માટે વાણી તથા બુદ્ધિ છે તેથી જ મનુષ્ય સાભળીને વિચાર કરતો નથી તે તત્ત્વને જાણી શકતો નથી ”

આ કહેવાની મતલબ એ છે કે—કાન વડે તમે ગમે તે પ્રકારના વિચારો, ગમે તે પ્રકારના વિવેચનો કે ગમે તે પ્રકારના બ્યાખ્યાનો સાભળો તેમા હરકત નથી, પણ એ વિચારો, વિવેચનો કે બ્યાખ્યાનો પર બુદ્ધિપૂર્વક વિચારો કરો કે ‘ એમા કઈ બાબત બ્યાજખી છે અને કઈ બાબત ગેરબ્યાજખી છે ? ’ અથવા ‘ કઈ બાબત સગત છે અને કઈ બાબત અસગત છે ? ’ અથવા ‘ કઈ બાબત હિતકર છે અને કઈ બાબત અહિતકર છે ? ’ જો તેમ કરશો તો જ તમે સાચા તત્ત્વને પામી શકશો

અને તે મહાપુરુષે એ પણ સ્પષ્ટ જણાવી દીધું છે કે —

“ નૈત્રૈર્નિરીક્ષ્ય વિપકઠકસર્પકીટાન્,

સમ્યગ્ યથા ત્રજતિ તાન્ પરિહૃત્ય સર્વાન્ ।

કુઘ્ઘાનકુશ્રુતિકુદૃષ્ટિકુમાર્ગદોષાન્,

સમ્યગ્ વિચારયથ કોઽપિ પરાપવાદઃ ? ॥ ”

જો કોઈ માણસ પોતાના માર્ગમા ઝેરી કાટાઓ, સાપ કે કીઠાઓને પડેલા જોઈને તે બધાનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક વધારે

સારા કે વધારે સહીસવામત માર્ગે ચાલે તો શું તેણે એ કાઢા, સાપ અને કીડાઓની નિંદા કરેલી ગણાય ? જો એનો જવાબ નકારમાં હોય તો જે પુરુષો કુસાન, કુશ્રુતિ, કુદૃષ્ટિ અને કુમાર્ગને દોષરૂપ ગણીને તેનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક સદ્ગુણ, સત્યાત્મ, સદૃષ્ટિ અને સન્માર્ગને ગ્રહણ કરવાનું સૂચવે છે, તે કોઈની નિંદા છે, એવું કેમ મનાય ? હે મુજો ! તમે એ બાબતનો વિચાર કરો ' તાત્પર્ય' કે મત્ય-શોધનના હેતુથી જ્ઞાનત્ત્વ, શાસ્ત્રત્ત્વ કે માર્ગત્ત્વ સ્વરૂપ વિચારવું અને તેમાં જે ખોટું હોય તેને ખોટું કહેવું તથા સાચું હોય તેને સાચું કહેવું, તેમાં કોઈની પણ નિંદા થતી નથી તેમ છતાં જો કોઈ તેને નિંદા માની લે તો એ તેની સમજની જ ખામી છે નિંદાની બ્યાખ્યા એ પ્રકારે કરવાથી તો આ જગત્માં સાચા અને ખોટાની અથવા સારા અને ખરાબની કે સત્ અને અસત્ની વિચારણા થવી જ મુશ્કેલ છે, પછી તેનો વિવેક કરવાની તો વાત જ ક્યા રહી ? તેથી વિવેકપૂર્વક થતી સિદ્ધાન્ત-ચર્ચાને નિંદા ન માનતા મત્યનું શોધન સમજવું કે તત્ત્વનો નિર્ણય સમજવો અને તેના પર ખૂબ જ સ્વસ્થ ચિત્તે વિચાર કરવો

૧૦ બોધિરત્ન

તત્ત્વનો વિશિષ્ટતાપૂર્વક કે વિશેષતાપૂર્વક નિર્ણય થાય એ પરમપદ કણીનું પ્રશસ્ત પ્રસ્થાન છે કે જેનું મૂલ્યાંકન કોઈ પણ પાર્થિવ વસ્તુથી થઈ શકતું નથી, તેથી જ મહર્ષિઓએ તેને બોધિરત્નની સૂચક સજ્ઞા આપેલી છે તેઓ ભારપૂર્વક જણાવે છે કે —

“માનુષ્યમાર્યદેશજાતિઃ સર્વાણ્ણપાટવમ્ ।
 આયુશ્ચ પ્રાપ્યતે તત્ર કથञ्चित્ કર્મલાઘવાત્ ॥
 પ્રાપ્તેષુ પુણ્યત શ્રદ્ધા-કથન-શ્રવણેઽપિ ।
 તત્રવિનિશ્ચયરૂપ તદ્ બોધિરત્ન સુદુર્લભમ્ ॥”

કર્મો કેટલાક અગ્રે હજવા થવાથી મનુષ્ય ભવ, આર્ય દેશ, ઉત્તમ જાતિ, પાથે ઇદ્રિયોની પૂર્ણતા અને (મનુષ્ય સભાથી) આયુષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે વળી પુણ્યના યોગે ધર્મ કહેનારા મળી આવે છે, ધર્મ સાબળવાનો પ્રસંગ પણ પ્રાપ્ત થાય છે અને ધર્મ પ્રત્યે શ્રદ્ધા પણ મકટે છે, પરંતુ તત્ત્વના નિશ્ચયરૂપ બોધિરત્નની પ્રાપ્તિ થવી અતિ દુર્લભ છે

૧૧. સમ્યક્ત્વનું મહત્ત્વ

બોધિરત્નરૂપ તત્ત્વવિનિશ્ચયનું અપરનામ સમ્યક્ત્વ છે તેનું મહત્ત્વ પ્રકાશતા નિર્ભય મહર્ષિઓએ કહ્યું છે કે -

“કુસમણ્ણસુ મહણ સમ્મથ જસસ સુટ્ઠિઞ્ઞ દિયમ્ ।
 તસ્મ જગુક્કોયકર નાણ ચરણ વ મવમહણ ॥”

જેના હૃદયમાં કુસમણ્ણની શ્રુતિઓનું એટલે કે ખોટા સિદ્ધાંતો રજૂ કરનાર થાઓતું નિરસન કરનાર સમ્યક્ત્વ સારી રીતે સ્થિર થયેલું છે, તેનું જ્ઞાન જગત્નો ઉઘોત કરનારું એટલું સમસ્ત પદાર્થોને જાણનારું બને છે તથા તેનું ચારિત્ર જન્મ-મરણના ફેશનો નાશ કરનારું થાય છે તાત્પર્ય કે-જ્ઞાન અને ક્રિયા પોતાનું વાસ્તવિક રૂપ ત્યારે જ આપી શકે છે કે જ્યાં તે સમ્યક્ત્વના રંગે પૂરેપૂરા રંગાયેલા હોય

૧૨ સમ્યક્ત્વનો અર્થ દેવ, ગુરુ અને ધર્મનો સત્ય નિર્ણય

સમ્યક્ત્વનો સામાન્ય અર્થ સમ્યક્પણ કે સત્યમયતા છે, પણ જે વિષય પરત્વે આ સત્યમયતા ધારણ કરવાની છે, તે અપેક્ષાએ મહર્ષિઓએ તેની વ્યાખ્યા નીચે મુજબ કહેલી છે—

“ યા દેવે દેવતાયુદિર્ગુરૌ ચ ગુરુતામતિઃ ।

ધર્મે ચ ધર્મધીઃ શુદ્ધા, સમ્યક્ત્વમિદમુચ્યતે ॥ ”

શુદેવમા દેવપણી, શુગુરુમા ગુરુપણી અને મુધર્મમા ધર્મપણી બુદ્ધિ નિર્મલ હોય તો એ સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે

અહીં નિર્મલ શબ્દથી મહરહિત તે મિથ્યાત્વરહિત મિથિતિ અર્થે દર્શિત છે, તેથી ઉપર મહર્ષિઓએ સમ્યક્ત્વની વ્યાખ્યા સાથે મિથ્યાત્વની વ્યાખ્યા પણ કહેલી છે તે આ રીતે —

“ અદેવે દેવયુદિર્ધર્મા, ગુરુધીરગુરૌ ચ યા ।

અધર્મે ધર્મવુદ્ધિશ્ચ, મિથ્યાત્વ તદ્ વિપર્યયાત્ ॥ ”

અદેવમા દેવપણી, અગુરુમા ગુરુપણી અને અધર્મમા ધર્મપણી બુદ્ધિ હોવી એ તેના વિપરીતપણાને લીધે મિથ્યાત્વ કહેવાય છે

આ બંને વ્યાખ્યાઓનો સાથે વિચાર કરતા તાત્પર્ય એ નીકળે છે કે—

(૧) જે દેવના લક્ષણોથી સુખ્ય હોય તેને દેવ માનવા એ સમ્યક્ત્વ છે અને જે દેવના લક્ષણોથી રહિત હોય, તેને દેવ માનવા એ મિથ્યાત્વ છે

(૨) જે ગુરુના લક્ષણોથી સુક્ત હોય તેને ગુરુ માનવા એ સમ્યક્ત્વ છે અને જે ગુરુના લક્ષણોથી રહિત હોય તેને ગુરુ માનવા એ મિથ્યાત્વ છે

(૩) જે ધર્મના લક્ષણોથી સુક્ત હોય તેને ધર્મ માનવો એ સમ્યક્ત્વ છે અને જે ધર્મના લક્ષણોથી રહિત હોય તેને ધર્મ માનવો એ મિથ્યાત્વ છે

આ તાત્પર્યમા ઉપલક્ષણથી એટલું ઉમેરી શકાય કે—

(૧ ઈ) જે ખરેખર કુદેવ છે, તેને કુદેવ માનવા

(૨ ઈ) જે ખરેખર કુગુરુ છે, તેને કુગુરુ માનવા

(૩ ઈ) જે ખરેખરો કુધર્મ છે, તેને કુધર્મ માનવો

એ સમ્યક્ત્વ છે અને

(૧ બા) જે ખરેખર દેવ છે, તેને દેવ ન માનવા

(૨ બા) જે ખરેખર ગુરુ છે, તેને ગુરુ ન માનવા

(૩ બા) અને જે ખરેખરો ધર્મ છે, તેને ધર્મ ન માનવો એ મિથ્યાત્વ છે

આ જ વસ્તુને સમગ્રપણે કહેવી હોય તો એમ કહી શકાય કે —

(૧) સુદેવને સુદેવ માનવા અને કુદેવને કુદેવ માનવા એ સમ્યક્ત્વ છે, અને સુદેવને કુદેવ માનવા કે કુદેવને સુદેવ માનવા એ મિથ્યાત્વ ■ (જે લક્ષણોથી સુક્ત છે, તેને માટે અહીં ‘ સુ ’ વિશેષણ વાપરેલું છે અને જે લક્ષણોથી રહિત છે, તેને માટે ‘ કુ ’ વિશેષણ વાપરેલું ■)

(૨) સુશુરને સુશુર માનવા અને કુશુરને કુશુર માનવા એ સમ્યક્ત્વ છે અને સુશુરને કુશુર માનવા કે કુશુરને સુશુર માનવા એ મિથ્યાત્વ છે

(૩) સુધર્મને સુધર્મ માનવો અને કુધર્મને કુધર્મ માનવો એ સમ્યક્ત્વ છે અને સુધર્મને કુધર્મ માનવો કે કુધર્મને સુધર્મ માનવો એ મિથ્યાત્વ છે

મિથ્યાત્વનો પરિહાર અને સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર એ આધ્યાત્મિક દીક્ષા છે, તેથી જે અમુક સમ્યક્ત્વનો સ્વીકાર કરવા ઇચ્છે છે, તેણે દેવ, શુર અને ધર્મનું સ્વરૂપ યથાર્થ રીતે ભાષી લેવું જ જોઈએ તે પૈમી દેવનું સ્વરૂપ પ્રસ્તુત નિમ ધર્મા અને શુર તથા ધર્મનું સ્વરૂપ ત્યાર પછીના નિમ ધર્મા કંઈયે આપવામાં આવ્યું છે

૧૩ દેવના પર્યાયશબ્દો

વ્યવહારમાં જેને ઇશ, ઇશ્વર, પરમેશ્વર, પરમેશ્વર, પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા, પરમેષી, પ્રભુ કે ભગવાન કહેવામાં આવે છે, તેનો નિર્દેશ અહીં 'દેવ' તરીકે કરવામાં આવ્યો છે તેના સ્વરૂપ સંબંધી વિચારણા કરવી એટલે કે ઇશ્વર કેરો હોય તેના પરામર્શ કરવો એ પ્રસ્તુત પદ્ધતિઓનું પ્રયોજન છે

૧૪ દેવ અથવા ઇશ્વર મર્વ પ્રવૃત્તિઓનો
મચ્છાત્મક હોઈ ગઈ નહિ

કેટલાક એમ કહે છે કે 'ઈશની આજ્ઞા વિના, નદી પાટડું ફાવી શકે' અર્થાત્ 'ઈશ્વરની મરજી વિના પાટડું

હાલવા જેવી એક નાની ક્રિયા પણ થઈ શકતી નથી, તો અન્ય મોટી ક્રિયાઓ તો કયાથી જ થઈ શકે? તાત્પર્યે કે-આ જગતમા નાની મોટી જે કાંઈ ક્રિયાઓ થઈ રહેલી જણાય છે, તે ઇશ્વરને આભારી છે અથવા તો તેનું પ્રવર્તન અને સચાલન બંને ઇશ્વર જ કરે છે ' આવું વિધાન કરવાનો મૂળ આશય ઇશ્વરની મહત્તા દર્શાવવાનો છે, પરંતુ તેમ કરવામા ઇશ્વરની મહત્તા પ્રકટ થાય છે કે લઘુતા? તે વિચારવાનું છે

જો આ જગતની સર્વ ક્રિયાઓનું પ્રવર્તન અને સચાલન ઇશ્વરદ્વારા થતું હોય, તો તેમા ચાવી રહેલી સર્વે પાપી પ્રવૃત્તિઓની જવાબદારી પણ તેના જ શિર પર આવે હાખલા તરીકે એક માણસ બીજા માણસનું ખૂન કરે તો તેનો જવાબદાર તે માણસ નહિ પણ ઇશ્વર જ કરે, કારણ કે જે કાંઈ થયું છે, તે ઇશ્વરની આજ્ઞાથી થયું છે અથવા એક માણસ બીજા માણસ નો વિશ્વાસઘાત કરી તેને તદ્દન કોફાડી હાલતમા મૂકી દે તો તેનો જવાબદાર તે માણસ નહિ પણ ઇશ્વર જ કરે, કારણ કે તે કામ ઇશ્વરની આજ્ઞાને આધીન થયેલું છે. અથવા એક માણસ બીજા માણસની માલમિલકત ઉઠાવી લાય કે તેના ઘરમા ખાતર પાડે તો તેનો જવાબદાર તે માણસ નહિ પણ ઇશ્વર જ કરે, કારણ કે તેને તેમ કરવાની પ્રેરણા ઇશ્વર તરફ થી થયેલી છે અથવા એક માણસ બીજા માણસની સ્ત્રી સાથે વ્યભિચાર કરે કે કોઈ સતી સ્ત્રીની લાજ લૂટે કે કોઈ પણ પાશવી અત્યાચાર કરે, તો તેની જવાબદારી તે માણસની નહિ પણ ઇશ્વરની કરે, કારણ કે ઇશ્વરની આજ્ઞા હોવાથી જ તેણે તે તે પ્રકારના કાર્યો કરેલા છે આ રીતે અનુષ્ઠા ગમે તેવા

અને ગમે તેટલા ખૂસા કામો કરતા હોય, તે ખૂસા કામોની જવાબદારી તેમની નહીં પણ ઇશ્વરની જ હોય, કારણ કે જે કાંઈ થાય છે, તે બધું ઇશ્વરની આજ્ઞા કે મરજીથી જ થાય છે

અહીં વિચારવાનું એટલું જ છે કે જો ઇશ્વર માનવામાં આવે છે તેમ ખરેખર મહાન, ન્યાયી, હયાત અને ભલો હોય તો તે આવા તુચ્છ, અન્યાયી, નિર્દય અને ખૂસા કામો કેમ કરે? જેમ હસવું અને લોટ ફાંકવો એ બે કામો સાથે બની શકતા નથી, જેમ ઉત્તર અને દક્ષિણ એ બે દિશામાં એક સાથે પ્રવાસ થઈ શકતો નથી અને જેમ દિવસ તથા રાત્રિ એક જ સ્થળે એકી વખતે સંભવી શકતા નથી, તેમ મહાન ધર્મ અને તુચ્છ કામો કરવા, ન્યાયી ધર્મ અને અન્યાય કરવો, હયાત ધર્મ ને હિંસા કરવી તથા ભલો ધર્મ અને ખૂટાઈના કામો કરવા એ બે એકી સાથે બની શકતું નથી તેથી જેઓ ઇશ્વરને સર્વ ક્રિયાઓનું પ્રવર્તન અને સંચાલન કરનારો માને છે, તેમણે તેને મહાન, ન્યાયી, હયાત અને ભલો માનતા અટકવું જોઈએ અથવા તેને મહાન, ન્યાયી, હયાત અને ભલો માનીને સર્વ ક્રિયાઓનું પ્રવર્તન તથા સંચાલન કરનારો માનતા અટકવું જોઈએ આ બે વિકલ્પોમાંથી કયો વિકલ્પ પસંદ કરવા યોગ્ય છે તે કોઈ પણ સુસંન સહેલાઈથી સમજી શકે તેમ છે, કારણ કે ઇશ્વરને મહાન, ન્યાયી, હયાત અને ભલો ન માનવામાં તેનું મહત્ત્વ કોઈ પણ રીતે જળવાતું નથી, ત્યારે બીજા વિકલ્પ અનુસાર તેની ઇશ્વરતા ટીકે રહે છે તાત્પર્ય કે- દેવ અથવા ઇશ્વર આ જગતની મર્વ પ્રવૃત્તિઓનો સંચાલક હોઈ શકે નહિ

૧૫ ઇશ્વર મોટો કે શેતાન ?

કેટલાક એમ કહે છે કે-આ જગતમા જે કાંઈ સારા કામો થાય છે, તે ઇશ્વરની આજ્ઞાથી થાય છે અને ખૂરા કામો થાય છે તે શેતાનની આજ્ઞાથી થાય છે તાત્પર્યે કે ‘ઇશ્વર તો મહાન, ન્યાયી, દયાળુ અને બડો ॥ પણ શેતાન ખૂરા છે’ પરંતુ આ વિધાન પણ ઇશ્વરની માનવામા આવેલી મહત્તાનો લોપ કરનાર જ છે જો આ જગત પર એક જણને બદલે બે જણાની સત્તા ચાલતી હોય તો ઇશ્વર એ ઇશ્વર જ ન કહેવાય, કારણ કે ઇશ્વરનો અર્થ એક રાજકર્તા કે સદુદ્ધી મહાન રાજકર્તા એવો થાય છે વળી આ જગતમા સારા કામો કરતા ખૂરા કામો વધારે થાય છે, એટલે ઇશ્વરની સત્તા કરતા શેતાનની સત્તાને વધારે જળરી, વધારે મોટી કે વધુ મહાન સ્વીકારની પડે અને એ રીતે ઇશ્વર કરતા શેતાન વધુ મોટો સાબિત થતા ફરજી, વહન, સ્તવન, પૂજન, ક્યાન કે આરાધન ઇશ્વરનું નહિ પણ શેતાનનું જ કરવું પડે, કારણ કે ખરો ઇશ્વર-મોટો સત્ય કરનાર તો તે જ છે, પરંતુ તેમ કરવાનું કોઈ બાએ જ કમૂત કરે છે, તેથી એ વાત સિદ્ધ છે કે સારા કામો ઇશ્વરની આજ્ઞાથી થાય છે, એમ માનવું અમંગત અને અનર્થકારી છે

૧૬ જગતનું સંચાલન શાથી થાય છે ?

અહીં એવો પ્રશ્ન ઉઠવાનો સંભવ છે કે ‘આ જગતની સર્વ ક્રિયાઓનું પ્રવર્તન તથા સંચાલન જો ઇશ્વર કરતો નથી, તો ખીનું કોણ કરે છે ? અથવા શાથી થાય છે ?’

તેનો ખુલાસો એ છે કે-આ જગતની સર્વ ક્રિયાઓનું પ્રવર્તન અને સ આલન ઇશ્વર કે તેની પર્યાયવાચી કોઈ એક વ્યક્તિ વડે થતું નથી, પણ સ્વયં થાય છે જેમકે દિવાસળી ચાપતા રૂ સળગે છે, પાટી છાટવાથી અગ્નિ ઓલવાઈ જાય છે, અનાજ ખાવાથી રસ, રક્ત વગેરે ધાતુઓ જાને છે તેમા એક વસ્તુનો તે તે પ્રકારનો સ્વભાવ છે, માટે કારણો મળી આવતા તે તે પ્રકારે કામ થાય છે જે દિવાસળીનો સ્વભાવ સંજગાવવાનો ન હોય અને રૂનો સ્વભાવ સળગવાનો ન હોય તો રૂ સળગવાની ક્રિયા જાની શકે નહિ જે પાટીનો સ્વભાવ અગ્નિને શમત કરવાનો અને અગ્નિનો સ્વભાવ પાણીથી શમવાનો ન હોય તો અગ્નિ ઓલવાઈ જવાની ક્રિયા જાની શકે નહિ તે જ રીતે અનાજમા રસરૂપે પરિણમવાની શક્તિ છે, તેથી જ રસરૂપે પરિણમે છે, અથવા અનાજમાથી રસ જાનવાની ક્રિયા સિદ્ધ થાય નહિ આ ક્રિયાઓમા ઇશ્વરને વચ્ચે લાવવાની જરૂર નથી, કારણ કે તેમ કરવાથી કોઈ ઉપયોગી અર્થ સરતો નથી દિવાસળીમા ઇશ્વરે અગ્નિ પ્રગટાવ્યો અને તે અગ્નિને ઇશ્વરે રૂમા મૂક્યો અને તે રૂને ઇશ્વરે સળગાવ્યું જેમ કહેવું બ્યાજની કે બ્યવહાર નથી તેમ છતાં દલીલની ખાતર માની લઈએ કે દિવાસળીમા ઇશ્વરે અગ્નિ પ્રગટાવ્યો અને તે અગ્નિને ઇશ્વરે રૂમા મૂક્યો અને તે રૂને ઇશ્વરે સળગાવ્યું તો અન્યત્ર તેથી વિરુદ્ધ ક્રિયાઓ થઈ રહી હોય તેવું કેમ ? ઇશ્વર એક સ્થળે ધાસની હોળી કરે અને બીજા સ્થળે પાણી ધાસ ઉગાડે તેનો અર્થ શું ? ઇશ્વર એક સ્થળે અનાજ પાંચે અને બીજા સ્થળે ફુકાળ પાડે તેવું પ્રયોજન શું ? ઇશ્વર

એક સ્થળે નદીઓમા પૂર લાવે ને બીજા સ્થળે રેતી ઉડાડે તેમા સિદ્ધાંત શું ?

આના પ્રત્યુત્તરમા કદાચ એમ કહેવામા આવે કે 'ઈશ્વરને જ્યાં જેવી જરૂર જણાય છે, ત્યાં તે તેવી રીતે કામ કરે છે ' તો એ ખુલાસો બીજા સંખ્યાબંધ નવા પ્રશ્નોને જન્મ આપે છે ઈશ્વરને ક્યાં કેવી જરૂર જણાય છે ? તે કોઈ કારણ પરત્વે જણાય છે કે કારણ વિના ? જો કારણ પરત્વે જણાતી હોય તો તે પણ કારણને તાબેદાર છે, પણ સ્વતંત્ર નથી અને જો કારણ વિના જ તે ગમે તેમ કરતો હોય તો વિવેકહીન, અન્યાયી, અસ્વસ્થ અને તરંગી જ ગણાય આમ ઉભય રીતે વિચાર કરતા જગતમા બની રહેલી ક્રિયાઓની વચ્ચે ઈશ્વરને લાવતા તેનું ઈશ્વરપણ દૂષિત થાય છે, તેથી જગતની સર્વ ક્રિયાઓ સ્વયં આની રહી છે, એમ માનવું જ વધારે સંગત છે

૧૭ જગત અનાદિ-અનંત છે

અહીં એવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થવાની સંભાવના છે કે-જો જગતની બધી ક્રિયાઓ સ્વયં સંચાલિત હોય તો તે ક્યારે સંચાલિત થઈ અને ક્યાં સુધી ચાલશે ? એનો જવાબ એ છે કે-આ જગત પૂર્વકાળે હતું, તેના પૂર્વકાળે પણ હતું અને તેના પૂર્વકાળે પણ હતું એ રીતે અનાદિકાલથી હતું એટલે તેની કોઈ પણ ક્રિયા નવેસરથી સંચાલિત થઈ નથી તાત્પર્ય કે-તે અનાદિ છે તે જ રીતે આ જગત હવે પછી ચાલશે, તેની પછી પણ ચાલશે અને તેની પછી પણ ચાલશે તેથી તે અનંતકાળ સુધી ચાલશે જો સમગ્ર જગતનો વિચાર કરીએ

તો તેમાં કોઈ પણ વસ્તુ નવી આવતી નથી અને હોય છે તેનો મૂળથી નાશ થતો નથી મનુષ્ય અનાજ, ઘી, દૂધ વગેરે ખાય છે, તેથી કૃમચ સાત ધાતુની વૃદ્ધિ થાય છે અને તેનો પિંડ પોષાય છે આ પિંડ ચેતનહીન થતા તેને જાણી મૂકવામાં આવે છે કે દારી દેવામાં આવે છે અને કોઈ કોઈના રિવાજ મુજબ તેને પક્ષીઓની આગળ ફેંકી દેવામાં આવે છે એ દરેક સંયોગોમાં ચેતન ચેતનરૂપે સ્વતંત્ર રહી જાય છે અને જાકીતુ પુદ્ગલ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુરૂપે પરિણત થાય છે વળી તે પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ વગેરે વડે અનાજની ઉત્પત્તિ થાય છે અને પાછું મનુષ્યના પેટમાં દાખલ થાય છે તાત્પર્ય કે આ જગત્માં જેટલા અણુ-પરમાણુ છે તથા બીજા પણ જે કોઈ સનાતન દ્રવ્યો છે, તેમાં લેશમાત્ર પણ વધારો કે ઘટાડો થતો નથી આધુનિક વિજ્ઞાનના પ્રયોગોએ આ વાતને બરાબર પુષ્ટિ આપી છે

આ પ્રકારે સૃષ્ટિનું જીવાલન સ્વયં ચક્ર રહ્યું છે એ વાત સુક્ષિત અને અનુભવથી સિદ્ધ છે, છતાં જે લોકોના મનમાં એવી વાત જોરથી ઠસી ગઈ છે કે-હંશ્વર સૃષ્ટિનો સર્જનહાર છે, તેમને એ પ્રશ્ન થવાનો કે ‘દરેક વસ્તુનો બનાવનાર કોઈ ને કોઈ હોય છે જ તો આ જગતનો બનાવનાર પણ કોઈ કેમ ન હોય ? તાત્પર્ય કે હોય જ અને તે બનાવનારને હંશ્વર માનવામાં વાધો શું ?’ આ પ્રશ્નો ઉત્તર એ છે કે ‘જે દરેક વસ્તુનો બનાવનાર કોઈ ને કોઈ હોય જ’ એવો સિદ્ધાંત સ્વીકારીએ તો હંશ્વરને બનાવનારો પણ કોઈકે હોવો જ જોઈએ એ વાતનો સ્વીકાર કરવો પડશે અને તેના બનાવનારનો બનાવ

વનાર પણ કોઈક હોવો જ જોઈએ તે વાતનો પણ સ્વીકાર કરવો જ પડશે વળી તેને જનાવનાર પણ કોઈક માનવો જ પડે એમ તે પરપરા અનત જનશે એટલે બધી વસ્તુનો સર્જન હાર ઈશ્વર છે, એ વાત તો બિંબી રહેશે જ નહિ જ્યાં ઈશ્વરની પહેલા તેને જનાવનારા અસખ્ય-અનત પેઠા થયા હોય ત્યાં ઈશ્વરનું સર્જનહારપણું કયા રહ્યું ?

૧૮ ઈશ્વર જગતનો મહારક હોઈ ગઈ નહિ

હવે વિચારવાનું એ છે કે જે ઈશ્વર સર્જન કે સચાવન કરી શકતો નથી તે તેનો નાશ કરી શકે કે કેમ ? વળી આ જગત્માં કોઈ પણ વસ્તુનો આત્મતિક નાશ તો થતો જ નથી જે કંઈ થાય છે, તે તેનું પરમ સ્વરૂપ-પરિવર્તન જ થાય છે, તેથી ઈશ્વરને જગતનો સહાર કરનારો માનવો એ પણ થડ વિનાની શાખા જેવું પ્રમાણુકીન જ છે

આ રીતે ઇંશ, ઈશ્વર, પરમેશ્વર, ભગવાન, પ્રભુ કે દેવ સૃષ્ટિનો સર્જનહાર અથવા કર્તા, પાવનહાર અથવા ભર્તા અને સહરનાર અથવા સહર્તા હોય એમ માનવાને કોઈ જ કારણ નથી, તેથી તેને સૃષ્ટિનો કર્તા, ભર્તા ને હર્તા માનવો એ મિથ્યા છે, મિથ્યાત્વષોષક માન્યતા છે

૧૯ આપણા મુખ-દુ ખનો આધાર
આપણા કર્મો ઉપર છે

કેટલાક મનુષ્યો એમ માને છે કે આપણે મુખ-દુ ખનો જે કાંઈ અનુભવ કરીએ છીએ, તે ઈશ્વરને લીધે કરીએ છીએ

મતલબ કે આપણને જે કંઈ સુખ મળે છે, તે ઈશ્વર આપે છે અને જે કંઈ દુઃખ લોગવીએ છીએ તે પણ ઈશ્વર આપે છે તેથી હમેશા તેઓ પ્રાર્થના કરે છે કે ' હે ઈશ્વર ! તું મને સુખી કર ' પરંતુ આ માન્યતા પણ ઉપરની માન્યતા જેવી જ અર્થહીન છે. ઈશ્વરને એવું શું પ્રયોજન કે તે કોઈને સુખી કરે અને કોઈને દુઃખી કરે ? અને ખરેખર તે એમ કરતો હોય તો તેના જેવો અન્યાયી અને પક્ષપાતી બીજો કોણ ગણાય ? જો સુખ આપવાનું ઈશ્વરના હાથમાં છે, તો સહુ કોઈને તે સુખી કેમ કરતો નથી ? શા માટે તે એકને શ્રીમત અને બીજાને બિખારી બનાવે છે ? શા માટે તે એકને બુદ્ધિશાળી અને બીજાને જહ બનાવે છે ? શા માટે તે એકને ભગવાન અને બીજાને નિર્બળ રાખે છે ? શા માટે તે એકને સત્ગુણ અને બીજાને દુર્ગુણ બનાવે છે ? શા માટે તે એકને જીવે અને બીજાને નીચે બનાવે છે ? શા માટે તે એકને મેવા મીઠાઈ ખવડાવે છે અને બીજાને સૂકો રોટલો પણ આપતો નથી ? આ પ્રશ્નોનો ઉત્તર એમ આપવામાં આવે કે ' ઈશ્વર તો ન્યાયી અને અહલ ધનસારી છે, તેથી તે કોઈ પણ પ્રકારનો અન્યાય કે ગેરધનસાદ્ કરતો નથી પરંતુ જેમના કર્મો સારા હોય છે, તેમને તે સુખ આપે છે અને જેમના કર્મો ખોટા હોય છે તેમને તે દુઃખ આપે છે ' તો એનો અર્થ એ થયો કે પ્રાણીઓના સુખ-દુઃખનો આધાર ઈશ્વર પર નથી પણ પોતાના કર્મો ઉપર છે એટલે એક મનુષ્ય સારા કામો કરે તો તેને સુખ મળે છે અને ખોટા કામો કરે તો દુઃખ મળે છે.

આપણે નિત્ય અનુભવ પણ એમ જ કહે છે કે ' વાળીએ

તેવુ લક્ષીએ અને કરીએ તેવુ પામીએ' એટલે ખેતરમા ને
 હાગર વાવીએ તો હાગર જીગે છે, બાજરી વાવીએ તો બાજરી
 જીગે છે, ઘઉં વાવીએ તો ઘઉં જીગે છે અને મગ, મઠ, ચોખા
 કે ચણા વાવીએ તો મગ, મઠ, ચોખા કે ચણા ઉગે છે, પણ
 તેથી વિરુદ્ધ હાગર વાવીએ ને બાજરી ઊગે કે બાજરી વાવીએ ને
 હાગર જીગે અથવા ઘઉં વાવીએ ને મગ જીગે કે મગ વાવીએ ને
 ઘઉં જીગે અથવા ચોખા વાવીએ ને ચણા ઊગે કે ચણા વાવીએ
 ને ચોખા જીગે તેમ બનતુ નથી તે જ રીતે જો નિયમિત પથ્ય
 આહાર લઈએ તો આરોગ્ય જળવાય છે અને અનિયમિત કુપથ્ય
 આહાર શ્રદ્ધા કરીએ તો તદુરસ્તી શીઘ્ર બગટે છે, મન્યમી અને
 સદાચારી જીવન ગાળીએ તો શરીરસ્ખાંદકારી જળવાઈ રહે છે અને
 સ્વચ્છ દી તથા દુરાચારી જીવન ગાળીએ તો અનેક જીવલેણ દરોગા
 હુમલો થાય છે, કરકસરથી રહીએ તો વ્યવહાર બરાબર ચાલે છે
 અને ઊંડાઉં થઈએ તો દેવાળીઆ બનવાનો વખત આવે છે, ખત
 અને ચિવટથી વિદ્યાભ્યાસ કરીએ તો જ્ઞાની બનાય છે અને આગમુ
 કે બેદરકાર થઈએ તો મૂઢની પશ્ચિમા બેસવાનો વખત આવે છે
 અથવા પ્રમાણિકપણે ફરજ બજાવીએ તો પ્રાપ્ત થયેલુ સ્થાન દિન
 પ્રતિદિન ઊંચુ થતુ જાય છે, અને નિમકહરામ કે બેવફા બનીએ
 તો કાળી ટીંટી સાથે તે સ્થાનથી નીચુ ઉતરવુ પડે છે, પણ તેથી
 વિરુદ્ધ નિયમિત પથ્ય આહાર શ્રદ્ધા કરનારો બિમાર પડે અને
 અનિયમિત કુપથ્ય આહાર શ્રદ્ધા કરનારા તદુરસ્ત રહે અથવા
 મન્યમી અને સદાચારી રોગી બને અને સ્વચ્છ દી તથા દુરાચારીની
 શરીરસ્ખાંદકારી જળવાઈ રહે, અથવા કરકસરીઆનો વ્યવહાર તૂટે,
 ને ઊંડાઉનો વ્યવહાર જળવાઈ રહે, અથવા ખત અને ચીવટવાળો

મૃદ રહે અને આજણુ કે બેદરકાર જ્ઞાની જની જીવ કે પ્રમાણિકપણે ફરજ બજાવનારો બેઆબરૂ થાય અને હરામી તથા બેવશાનુ સ્થાન ઉત્તર થાય તેમ બનતુ નથી કદાચ આ કમમા કોઈ ફેરફાર જોવામા આવે તો તેના ખાસ કારણો હોય છે કે જે આપણે જલની જોઈ કે જાણી શકતા નથી, પરંતુ તેનો અર્થ એ નથી કે-સારાનુ ફળ ખૂરુ આવે છે અને ખૂરાનુ ફળ સારુ આવે છે અથવા જો એમ જ થતુ હોય તો આ જગતમા સતકર્મ, સદાચાર, ન્યાય, નીતિ કે ધર્મ જેવી કોઈ વસ્તુની આવશ્યકતા રહે જ નહિ, કારણ કે તેનુ ફળ નિશ્ચિત નથી અને ફળની નિશ્ચિતતા વિના સુજાજનો કાંઈ પણ પ્રવૃત્તિ આદરતા નથી, એટલે ‘સારાનુ ફળ સારુ અને ખૂરાનુ ફળ ખૂરુ’ એ એક અદલ અફર નિયમ છે કે જેમા કોઈ પણ કાંઈ પણ ફેરફાર કરી શકતુ નથી તેથી એમ માનવુ સર્વ રીતે યોગ્ય છે કે આપણા સુખ દુ ખનો આશ્રય આપણા કર્મો ઉપર છે અને ઇશ્વરને તેમા કાંઈ પણ લેવા-દેવા નથી

૨૦ પાપોની માફી આપવાનુ કામ ઇશ્વરનુ નથી

કેટલાક લોખા મનુષ્યો એમ માને છે કે ‘આપણે ગમી તેવા ખૂરા કામો કરીશુ પણ ઇશ્વર આગળ રડી પડીશુ કે ઘુટણીએ પડીને તેની પ્રાર્થના કરીશુ એટલે તે આપણા પાપો માફ કરી દેશે, કારણ કે તે અતિ દયાળુ છે’ પરંતુ તેઓ જૂની જીવ છે કે-ઇશ્વર જો માનવામા આવે છે તેમ શ્રેષ્ઠ રાજકર્તા હોય તો ચોવાના તજમા આવી રહેલી કાયદેસરની

પ્રવૃત્તિમા કોઈ પણ પ્રકારની ઠખલગીરી કરે જ નહિ કે જે રીતે આજનો કોઈ પણ સુદ્ધ બધારણીય રાજકર્તા પોતાના કાયદેસરના તત્ત્વમા ઠખલગીરી કરતો નથી તાત્પર્ય કે-જે મનુષ્યોએ-જે ગ્રાહીઓએ જેવા કર્મો કર્યા હોય છે, તેમને તેવા પ્રકારનું કૃષ્ણ લોભવવું પડે છે અને ઇશ્વર તેમા વચ્ચે આવી શકતો નથી વળી તે અતરજભી દેવાથી બચતો હોય છે કે આ દુનિયાના માણસો વાકમા કે શુનામા આવે ત્યારે ગરીબડી ગાય જેવા બની જાય છે પણ તેમના માથે તોળાવી શિક્ષાનો ઠર ઓછો થઈ ગયો કે ફરી તે સાવજની માફક ધૂરકવા લાગે છે અને પોતાની પુરાણી આદતો સુખજ ફરીને પાપપ્રવૃત્તિમા લીન થાય છે એટલે તે આજીવનમાં વચનો કે આશુથી લોભવાઈ જાય તેવો સંભવ નથી, અને માનો કે કહાય તે મનુષ્યોના હબમરેલા વચનોથી લોભવાઈ ગયો તો તેને માનવામા આવે છે તેવો અતરજભી તે કયા રહ્યો ? તાત્પર્ય કે-પાપોની માફી આપવાનું કામ ઇશ્વરનું નથી

૨૧ ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રાર્થનાઓ

ઇશ્વર સૃષ્ટિનો કર્તા-હર્તા છે અને ગ્રાહીઓના સુખ-દુખનો સ્વામી છે, એ મતબ્યના આધારે તેની આગળ કેટલી ચિત્ર-વિચિત્ર માગણીઓ કરવામા આવે છે ? એક ખેડૂત કહે છે કે—

ધોળા ધમરાની જોડ કે અપાડા વાવણા,
ઘેર પાતનડી નાર કે પુતર ધાવણા,
લગરી લેરાનું ફૂલ કે ચડવાને ઘાડણા,
એટલું કે કૃપાનાથ ! ફરી ના બોવણા

હે કૃપાનાથ ! હે હૃદયર ! તુ મને જે મોટા ધોળા બળદ આપ અને બરાબર અવાઠ મહિને વાવણી કરી શકુ તે રીતે વરસાદ વરસાવ તે સાથે મને પાતળી એવી સ્ત્રી આપ કે જે મારા ઘરનું બધું કામ સભાળી લે અને તેને છોકરા પણ થાય કે જેને રમણીને હું રાજી થાઉં તે ઉપરાંત મને ભગરી ભેજ આપ કે જેનું દૂધ ધી ખાઈને અમે તાજા રહીએ અને તે સાથે એક ધોડા પણ આપ કે જેના પર બેઠીને હું ખેતરની ચીજી કરી શકુ કે ગામ-પરગામ જઈ શકુ

ગોવિંદ એટલે વિષ્ણુ ભગવાન પ્રસન્ન થતા એક બધ કુવારો વણિક કહે છે કે ‘હે દીનદયાળ ! તમે મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો મારા વચેટ પુત્રની વધુ મારા મજાનના સાગમા માળે સોનાની ગોળીમા ઊશ કરવી દેખ તેવું દરખ મા । રત્નજડિત હિંદોળા પર બેઠો બેઠો હું ભોઈ શકુ ’ મતલબ કે મારે સ્ત્રી નથી તે સ્ત્રી મળે, વળી તેને ત્રણ પુત્રો થાય અને તે બધાના હાથ થાય, કારણ કે તેમ થયા વિના વચેટ પુત્રની વધુ ધરમા આવી શકે નહિ, વળી મારે સાત માળના હવેલી થાય, તેમા રત્નજડિત હિંદોળો થાય અને ઊશ કરવાની ગોળી પણ સોનાની થાય તે સાથે મારી આખનેા બધાપો દર થાય અને હું લાખુ છુવુ, કારણ કે તેમ થાય તો જ ઉપર કહેલું શ્ય ભોઈ શકાય ગોવિંદ તેને ‘તથાસ્તુ’ કહે છે

એક મુસવમાન બાડનો મહમ્મદ નામે છોકરો બિમાર પડ્યો છે તે અણકુને ઘુટપીએ પડીને કહે છે કે ‘હે અવા મીયા ! મારા મામદને તુ જલદી સાન્ને કરી દે ભે તુ એને જલદી સાન્ને કરી દાડ તો તને આજ જેવડી રોગી અણવીશ ’ આ શબ્દો

પ્રવૃત્તિમા કોઈ પણ પ્રકારની ઠણલગીરી કરે જ નહિ કે જે રીતે આજનો કોઈ પણ સુરા જ ધારણીય રાજકર્તા પોતાના કાયદેસરના તત્ત્વમા ઠણલગીરી કરતો નથી તાત્પર્ય કે-જે મનુષ્યોએ-જે પ્રાણીઓએ જેવા કર્મો કર્યા હોય છે, તેમને તેવા પ્રકારનું ફળ લોગવવું પડે છે અને ઇશ્વર તેમા વચ્ચે આવી શકતો નથી વળી તે અતરબાગી હોવાથી જાણતો હોય છે કે આ દુનિયાના માણસો વાકમા કે શુનામા આવે ત્યારે ગરીબડી ગાય જેવા જની જાય છે પણ તેમના માથે તોળાવી શિક્ષાનો ડર ઓછો થઈ ગયો કે ફરી તે સાવજની માફક ધૂરકવા લાગે ॥ અને પોતાની પુરાણી આદતો સુજળ ફરીને પાપપ્રવૃત્તિમા લીન થાય છે એટલે તે આજીજીમયા વચનો કે આસુથી લોળવાઈ જાય તેવો સભવ નથી, અને માને કે કદાચ તે મનુષ્યોના હલમરેલા વચનોથી લોળવાઈ ગયો તો તેને માનવામા આવે છે તેવો અતરબાગી તે કયા રહ્યો ? તાત્પર્ય કે-પાપોની માફી આપવાનું કામ ઇશ્વરનું નથી

૨૧ ચિત્ર-વિચિત્ર પ્રાર્થનાઓ

ઇશ્વર સૃષ્ટિનો કર્તા-હર્તા છે અને પ્રાણીઓના સુખ-દુખનો સ્વામી છે, એ મતબ્યના આધારે તેની આગળ કેટલી ચિત્ર-વિચિત્ર આગળીઓ કરવામા આવે છે ? એક એટલે કહે છે કે—

ધોળા ધમરાની જોડ કે અવાડા વાવણા,
ઘેર પાત-નહી નાર કે પુતર ધાવણા,
ભાગરી લેસનું ફૂલ કે ચડવાને ચોડલા,
એવું કે કૃપાનાથ ! ફરી ના જોનલા

હે કૃપાનાથ ! હે ઇશ્વર ! તુ મને બે મોઝા ધોળા બળદ આપ અને જરાજર અવાડ મહિને વાવણી કરી શકુ તે રીતે વરસાદ વરસાવ તે સાથે મને પાતળી એવી સ્ત્રી આપ કે જે મારા ઘરનું બધું કામ સંભાળી લે અને તેને છોકરા પણ થાય કે જેને રમાડીને હું સજી થાઉં તે ઉપરાંત મને લગરી બેશ આપ કે જેનું દૂધ ધી ખાઈને અમે તાબ રહીએ અને તે સાથે એક ઘોડો પણ આપ કે જેના પર બેઠીને હું ખેતરની ચોરી કરી શકુ કે ગામ-પરગામ જઈ શકુ

ગોવિંદ એટલે વિષ્ણુ લગવાન પ્રસન્ન થતા એક અધ કુવારો વ્યક્તિ કહે છે કે ‘ હે દીનદયાળ ! તમે મારા પર પ્રસન્ન થયા હો તો મારા વચેટ પુત્રની વધુ મારા મકાનના સાતમા માળે સોનાની ગોળીમા છાશ કરતી હોય તેવું દૃશ્ય મારા રત્નજડિત હિંડોળા પર બેઠો બેઠો હું જોઈ શકુ ’ મતલબ કે મારે સ્ત્રી નથી તે સ્ત્રી મળે, વળી તેને ત્રણ પુત્રો થાય અને તે બધાના લગ્ન થાય, કારણ કે તેમ થયા વિના વચેટ પુત્રની વધુ ધરમા આવી શકે નહિ, વળી મારે માત્ર માળની હવેલી થાય, તેમા રત્નજડિત હિંડોળો થાય અને છાશ કરવાની ગોળી પણ સોનાની થાય તે સાથે મારી આખનો અધાપો દૂર થાય અને હું લાળુ છુવું, કારણ કે તેમ થાય તો જ ઉપર કહેલું દૃશ્ય જોઈ શકાય ગોવિંદ તેને ‘તથાન્તુ’ કહે છે

એક મુસલમાન બાઈનો મહમ્મદ નામે છોકરો જિમાર પડ્યો છે તે અહાહને ઘુટણીએ પડીને કહે છે કે ‘ હે અલ્લા મીયા ! મારા મામદને તું જલની સાંભે કરી દે જો તું એને જલદી સાંભે કરી દઈશ તો તને આલ જેવડી રોગી ચકાવીશ ’ આ શબ્દો

પેલા જિભાર મહુમ્મદ સાલજે છે એટલે તે બોલી બેઠે છે
 ‘મા, મા, તુ અટલામીયાને આભ નેવડી રાટી ચઢાવવ
 કહે છે પણ એવડો તવો ક્યાથી લાવીશ ?’ મતલબ કે ને
 કરતા તવો મોટો જોઈએ એટલે આભ નેવડી રાટી બના
 માટે તવો આભ કરતા પણ મોટો જોઈએ અને આભ ક
 તો કોઈ વસ્તુ મોટી નથી ત્યારે પેલી બાઈ કહે છે કે ‘એ
 ચૂપ રહે ! હું તો અટલામીયાને ફાસલાવુ છું !’

જેને અટલાહ એટલે સર્વથી મોટો અને અતરંગ
 માનવામા આવે છે, તેની પણ ફાસલામણી ? ખરેખર !
 જવાનને અક્કલ હોતી નથી, તે વાત સાવ માચી છે અ
 તો મનુષ્યની જેવી કલ્પના અને જેવી બુદ્ધિ તે પ્રમાણે જ
 ઇશ્વરને માની લે છે એટલે કે તેની સ્થિતિ કુવાના જે
 અથવા દેડના પચ જેવી છે

૨૨ કુવાના દેડકાનુ દષ્ટાંત

એક વાર સરોવરનો કોઈ દેડકો કોઈ પણ પ્રકારે
 કુવામા ગયો ત્યાં કુવામા રહેલા દેડકાએ તને પૂછ્યું કે ‘ભ
 તુ ક્યાથી આવે છે ? તે વખતે પેલા દેડકાએ કહ્યું
 ‘સરોવરમાથી’ હવે કુવાનો દેડકો કોઈ પણ વખત
 છોડીને બહાર નીકળ્યો ન હતો, એટલે તેણે કુવા રિ
 બીજી કોઈ વસ્તુ બેઠું ન હતી, તેથી પેલા દેડકાને પૂછ્યું
 ‘સરોવર એટલે શું ?’

સરોવરના દેડકાએ કહ્યું ‘સરોવર એટલે પાણીનુ
 જ મોટું સ્થાન !’

હૂવાનો દેડકો ‘ ઘણુ જ મોટુ એટલે કેટલુ ? શુ તે આ હૂવાના ચોથા ભાગ જેટલુ છે ? ’

સરોવરનો દેડકો ‘ અરે ! એનાથી ઘણુ જ મોટુ ’

હૂવાનો દેડકો ‘ તો શુ આ હૂવાના અર્ધા ભાગ જેટલુ મોટુ છે ? ’

સરોવરનો દેડકો ‘ અરે ભાઈ ! એનાથી પણ ઘણુ જ મોટુ ’

હૂવાનો દેડકો ‘ ત્યારે શુ તે આ હૂવાના પોણા ભાગ જેટલુ મોટુ છે ? ’

સરોવરનો દેડકો ‘ અરે ભાઈ ! એના કરતા પણ ઘણુ જ મોટુ ’

હૂવાનો દેડકો ‘ ત્યારે શુ તે આ આખા હૂવા જેટલુ મોટુ છે ? ’

સરોવરનો દેડકો ‘ અરે ભાઈ ! એના કરતા પણ ઘણુ જ મોટુ ’

હૂવાનો દેડકો ‘ ત્યારે તારી વાત તફત બૂઠી મે મારી આખી જિંદગીના અનુભવથી જોયુ છે કે આ જગતમા મોટામા મોટી વસ્તુ એ હૂવો જ અને તેનાથી વધારે મોટુ બીજુ કાંઈ નથી, માટે સરોવર હૂવા કરતા મોટુ હોય એ વાત માનવા જેવી નથી ’

૨૩ ઢેકના પંચનુ દષ્ટાત

એક વાર ખીરભલનો કાંઈક વાક આબ્યો ત્યારે બાદશાહે તેનો દડ કરવાનુ ધાયું તે વખતે ચતુર ખીરભલે કહ્યું કે

‘જહાપનાહુ’ મે આખી જિંદગી આપની તાબેદારી ઉઘવી છે. તો આપની પાસેથી હું એટલું માગી લઉં છું કે આપને માટે દડ કરવો હોય તો ખુશીથી કરો, પણ હું કહું તેની આગળ કરાવો.’ તે સામળીને બાદશાહે કહ્યું કે ‘વારુ, તેમ કરવા આવશે.’ એન્ને બીરબલે કહ્યું કે ‘મારો દડ ઢંડના પથ પાસે કરાવો.’

વચનથી બધાયેલા બાદશાહે ઢંડના પથને બોલાવ્યું. તે કહ્યું કે ‘બીરબલે એક મોટો ગુનો કર્યો છે, માટે તેનો બારે બારે દડ કરવો છે એ દડ કરવાનું કામ તમને સોંપુ. માટે વિચાર કરીને જણાવો કે તેનો કેટલો દડ કરવો?’

ઢંડનું પથ વિચાર કરવા બેઠું

એકે કહ્યું ‘લવાનો સાત વીસુ દડ કરો કે નેથી પાદ કરી જાય.’

બીજાએ કહ્યું ‘અધધ! સાત વીસુ એટલો દડ લવાનો તો લવાના ખોરડા પર નળિયુ ચે નહિ રહે, માટે વિચાર કરીને દડ કરો.’

ત્રીજાએ કહ્યું ‘તો પાચ વીસુ દડ કરો.’

ચોથાએ કહ્યું ‘એ દડ પણ ઘણો ભારે કહેવાય એ દડ કરશે તો બિચારાના બાયડી છોકરા રજળી પડશે, કામુક રહેમ રાખો બાદશાહે આપણને ભારે દડ કરવાનું છે, તેનો અર્થ એ નથી તે તેને સાવ રજળતો કરી મૂકવો.’

પાચમાએ કહ્યું ‘ભારે એમ કરો તે તેનો ત્રણ વીસુ

હસ રૂપીઆ દડ કરીએ, એટલે લવો મરી પણ ન જાય અને
દડ બારે પણ કહેવાય '

તે સામજીને બધાએ કહ્યું 'આ વાત સાચી, આ દડ
પણ બારે જ કહેવાય '

પછી તેમણે બાદશાહને જણાવ્યું કે 'બાદશાહ સલામત!
અમે બહુ વિચાર કરીને નક્કી કર્યું છે કે લવાનો બારેમા બારે
દડ કરવો હોય તો ત્રણ વીસુ ને દસ રૂપીઆનો દડ મૂકી

એ સામજીને બાદશાહ તાત્કાલ યાદ ગયો 'માત્ર મુજબ'
રૂપીઆનો દડ અને તેને આ લોકો બારેમા બારે રૂ. ૧૧
પણ તેનો સ્વીકાર ક્યાં વિના ઉપાય ન હતો, એટલે કે રૂ. ૧૧
સ્વીકાર કર્યો અને બીરબલે આ પસંદગી કરી અને
ચતુરાઈ દાખવી હતી એમ જાણીને તેને મુજબ મૂકી

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે-જે મનુષ્યે પોતાની કમી
દૂધી છે અને બુદ્ધિનો વિકાસ થયો નથી, એને એક વસ્તુ
જાણ્યું અને મહાન સ્વરૂપ પણ જોવાની કમી છે એટલે જ
સાર જ કદખી લે છે આ વાતનો વજર નથી મૂકી ને ને
દલાત પરથી આવી શકશે

૨૪ ઇશ્વર સંબંધી પદ્ધતિઓ અંગેના ગ્રંથો

એક જગતમાં બધા પદ્ધતિઓ અંગેના ગ્રંથો અને દસ્તાવેજો
અથવા ભગવાન કેવો હોય તેના વિષેના ગ્રંથો તેમજ તેમના
સિદ્ધિ બિના થઈને કહ્યું કે 'ગ્રંથો' કે મનુષ્યે જે ગ્રંથો
પણ પરાક્રમી હોય એ-એ, એક કે મનુષ્યે

રાજ્ય કરી શકે નહિ વળી પરાક્રમીને માથે સુંદર કેશવાળી હોય છે, એટલે ભગવાનને સુંદર કેશવાળી જરૂર હશે ' આ સાક્ષીને વાધ બિલો થયો અને તેણે કહ્યું કે 'બધુઓ! ભગવાન ઘણો જબરો હોવો જોઈએ અને જબરાના શરીરે પીળા અને કાળા ચટાપટા હોય છે એટલે તેના શરીરે પણ પીળા અને કાળા ચટાપટા હશે ' તે સાક્ષીને હાથી બિલો થયો અને તેણે કહ્યું કે 'મહેરબાનો! સિંહ અને વાઘની વાત સાક્ષીને મને ઘણી જ નવાઈ લાગે છે કે ભગવાનને તેઓ કેશવાળીવાળે અને પીળા તથા કાળા ચટાપટાવાળો કહે છે આ વાત તદ્દન ખોટી છે અને તેનો પુરાવો હું પાતે જ છું હું મહાન હોવા છતાં મારા માથે કેશવાળી નથી કે મારા શરીરે પીળા કે કાળા ચટાપટા પણ નથી તેથી ભગવાન મહાન હોય તો તેનું શરીર ઘણું જ મોટું હોવું જોઈએ અને તેની સૂઢ ઘણી જ લાગી હોવી જોઈએ કે જેથી તે ગમે તેવી વસ્તુને ઉપાડી લે અને ગમે ત્યાં ગોઠવી શકે '

તે સાક્ષીને ઘોડાએ કહ્યું ' ભગવાન જેવા ભગવાન મને તમે આ કેવી વાતો કહે છે ? ભગવાન ત્યારે આખી સૃષ્ટિ સચાલન કરે છે ત્યારે તે ઘણો જ ચપલ અને વેગવાળો હોવો જોઈએ હું કહું છું કે તે એક કલાકમા પચીસ-પચાસ ગાઉ જેટલું દોડતો હશે '

તે સાક્ષીને બળદે કહ્યું ' તમારા લોકોની વાત માન લાયક નથી ભગવાનને નથી તો હોતી કેશવાળી કે નથી હોતા શરીરે પીળા અને કાળા ચટાપટા વળી તેને બુલ્લમણી શૂંઢ પણ શા માટે હોય ? અને તેને કલાક

પચીસ-પચાસ ગાઉ દોડવાનુ પ્રયોજન શુ ? જે ભગવાન
આખી દુનિયાનો ભાર ખેચે છે, તે ક્ષત્ર, પુષ્ટ અને મોટી
પુષ્કળો હોવો જોઈએ કે જે દેખાવમા પણ સુંદર લાગે '

તે સાલજીને ગધેડાએ કહ્યું કે ' આ કૂતરો તાણે ગામ
ભણી અને શિયાળ તાણે મીમ ભણી ' એવો ઘાટ થઈ રહ્યો છે !
હુ કહું કે

પણ તે જ વખતે કૂતરો અને શિયાળ જિભા થઈ ગયા
અને કહેવા લાગ્યા કે ' આ સલામા બ્યક્તિગત આમેયો થાય તે
હીક નહિ, માટે આ ગધેડાએ અમારા માટે જે શબ્દો વાપર્યા
છે, તે ખાજા ખેચી લેવા જોઈએ '

ગધેડાએ કહ્યું ' મેં તો જેવું હતું તેવું કહ્યું છે તેમા
આમેય શાનો ? શુ તાણુ હાડકું મળી આવ્યું હોય તો
કૂતરો ગામ ભણી અને શિયાળ મીમ ભણી તાણતા નથી ?
વગી આવી નાની બાળતમા ઉરકેરાઈ જાય એ હીક નથી, માટે
પીઠ મારા જેવી મજબૂત રાજો અને જે શબ્દ કહેવા કહેવાય
તો પણ સાલજીતા શીજો હુ કહું છું કે ભગવાન ધણો જ
સહનશીલ હશે, નહિ તો તે જીવી જ કેમ શકે ? આ દુનિ
યામા એવા એવા ગુનાઓ અને પાપો થઈ રહ્યા છે, કે જેને
જોઈને કમકમા આવે પણ ભગવાન એ બધું જોવા છતાં જીવતો
રહ્યો છે, એટલે મને લાગે કે તે ધણો જ સહનશીલ હોવો જોઈએ '

તે સાલજીને કૂતરાએ કહ્યું કે ' જેવી દણિ તેવી સુણિ '
એ વાત તદ્દન સાચી છે, નહિ તો સહુ આ રીતે ભગવાનનું
સ્વરૂપ વર્ણવે નહિ હુ પૂછું છું કે ભગવાનને શામાટે ઠેશ

વાળી હોવી જોઈએ ? એ શુ પત્તાકમની નિશાની છે ? એવી
 કેશવાળી તો ઘોડા, ખચ્ચર અને આ ગધેડાભાઈને પણ હેર
 વળી રંગીન ચાપટાની પણ શુ જરૂર છે ? અને કાઠ
 લીંગાઓ તો કાળા કામની નિશાની છે વળી નાક અતિ મોટું
 હોય તેમા ચોખા શી ? મુખના અવયવો સમ્રમાણુ હોય તેજ
 શોભે. અને ભગવાનને દોઢવાળી જરૂર શી કે એ કલાકના
 પચીસ-પચાસ માઇલ દોઢે ? એ તો બધે બાપીને રહેલો છે
 અને તે જૂળ રૂદ્રપુષ્પ અને મોટી મુઘવાળો શામાટે જોઈએ ?
 એ કાઈ મુદરતાની નિશાની નથી મનુષ્યોને પૂછી જુઓ કે
 મુઘવાળાને માટે તેઓ કેવો અભિપ્રાય ધરાવે છે એટલે તે
 વાતની ખાતરી થશે વળી આ ગઈભભાઈ કહે છે તેમ ભગ
 વાન જો સહનશીલ જ હોય અને બધુ ઠંડા પે જોયા કરતો
 હોય તો આ દુનિયાની રજેવાગી કરે કેણુ ? એટલે હું કહું
 છું કે ભગવાન તો અતિ અદ્ય નિદ્રાવાળો અને સત્તાગ હોય
 તથા નાનકડા શરીરવાળો અને સ્ફૂર્તિમત્ત હોય કે જોધી બધ
 કાર્યો સારી રીતે કરી શકે '

તે સામળીને બકરાએ કહ્યું કે ' ભારે નમ્ર અભિપ્રાય
 એવો છે કે ભગવાન આ સિંહ અને વાઘ જેવો જુદમી
 હોય કે હાથી જેવો અભિમાની અને ઘોડા જેવો ચપળ પ
 ન હોય વગી તે બળદ જેવો બેવકૂફ કે ગધેડા જેવો ગમ
 પણ ન હોય અને આ કૂતરાભાઈ કહે છે તેવો આખી રાત
 ઉત્તગરા કરનારો એવો સદા ચિંતાવાળો પણ ન હોય, પર
 અતિ ન

ત્યા જ સિંહ અને વાઘે ગજનના કરી કે એક બકરા

રીતે જોડવાની હિમ્મત કરે છે તે ઘણ જ વધારે પડતું
 છે અને શુ ભુત્તી છીએ ? એટલે હાથીએ પણ ચિત્કાર
 કર્યો કે મને અભિમાની કહેનારો આ બકરો કોણ ? અને
 ઘોડે પણ તેજ વખતે હલ્લુહલ્લી ઉપ્યો કે બકરાએ પણ
 બોલે ઉપયોગ અથવાના અર્થમાં કર્યો છે કે જે કોઈ રીતે
 આ/બી નથી એટલે બળદે પણ બરાડીને કહ્યું કે મને બેવ
 કૂંડ કહેનારો આ બકરો કોણ ? પણ ગધેડો સહનશીલ હોવાથી
 બોલ્યાને ગમાર કહેવા બદલ કાંઈ જોત્યો નહિ આ રીતે સલાતુ
 પાતાવરણ ગરમ થઈ જવાથી સસલો જિલો થયો અને તેણે
 બકરાથી કહ્યું કે ' બધુઓ ! કોઈએ ગરમ થવાની જરા પણ
 યકર નથી આ બકરાએ જે કાંઈ કહ્યું તે સાચું છે
 સેહ અને વાધ નિર્દોષ પ્રાણીઓને ફાડીને ખાય છે તે શુ ભુત્તમ
 થી ? વળી હાથી આખો દિવસ પોતાનું નાક આમમાં તેમ
 ફેલાવે જા જ કરે છે, તે અભિમાન સિવાય ઘોડું જ બની
 શકે ? અને ઘોડો પણ સાળુકેનો ચમકાર ચતા જ ફોડવા
 માટે છે તે અપજતા સિવાય જોણ જ બને ? વળી બળદની
 અછત માટે કોઈનો અભિપ્રાય સારો નથી તેથી જ મનુષ્ય
 અતિના પ્રાણીઓ પોતાના કોઈ ભાઈની અછત જોઈ છે તેમ
 જણાવવું હોય ત્યારે કહે છે કે ' એ તો બળદ છે બળદ !
 અર્થાત્ તેનામાં કાંઈ અછત નથી ' આખો દિવસ વૈતરુ જ
 કર્યા કરવું અને કોઈ પણ બાતનો આનંદ-વિનોદ ન કરવો
 એટલે અદ્વત્ત અધૂરાપણ દેખાય તેમાં નવાઈ નથી, અને
 ગધેડાએ જે કે બકરાના અભિપ્રાય સામે ફરિયાદ ઉઠાવી નથી,
 પણ મનમાં તો તે મમજતો હશે કે મને ગમાર કેમ કહ્યો ?

પરતુ એને માટે એ ઉપમા સાચી છે, ઝરણ કે જે ધ્યારે
વાત સમજે નહિ અને જે ચાર ઠક્કા પડે, ત્યારે જ એક
વાત મગજમા ઉતારે તે ગમાર જ કહેવાય અને કૃતસમજ
ભગવાનને આખી રાતના ઉઝાગરા કરનારો બતાવે છે, પણ
ભગવાને તે એવી શી ભાગ ખાધી છે કે તેને એ પચાતમ
ઉત્તરવું પડે? અમારો અનુભવ તો એવો છે કે 'મોટાના દર
સણુ ખોટા' હોય છે, માટે ભગવાન મોટો નહિ પણ નાનો
હોવો જોઈએ અને તે મારતે મીયા કે જુલમી નહિ પણ સરળ
અને નિર્દોષ હોવો જોઈએ.

તે જ વખતે શિયાગીઆએ લારી કરીને કહ્યું કે 'આ
વાતનો અત આવે તેમ લાગતું નથી, માટે એમ કરો કે
અત્યારે તો સહુ યાજ્ઞીએ પધારો અને ફરી બીજા ચોર
વખતે ભગવાન કેવો હોય તેનો ફેસવો કરીશું.'

બધાના પેટમા બરાડા બોલવા લાગ્યા હતા એટલે શિયા
ની એ દરખાસ્ત સહુના ગળે ઉતરી ગઈ અને તેઓ પોતા
પોતાના ઠેકાણે ઉપડી ગયા.

૨૫ ધન્વર તો આદર્શ જ હોવો જોઈએ

આ જ સ્થિતિ મનુષ્યોની છે તેઓએ પણ ધન્વરને તેને પોતા
કલ્પના પ્રમાણે ૥ દર સોજન ઉઠાવતો, પિતાબર અને પટકુળ પ
વતો, રાજ, ચક્ર, ગદા, ધનુષ્ય કે ત્રિશૂળ આદિ શસ્ત્રોને ધાર
કરતો તથા સ્ત્રીની સગાથે ભોગ ભોગવતો કહ્યો છે પણ એ વિચ
નથી ક્યોં કે ભગવાન જો એવો પ્રાકૃત હોય તો તેને સ્મરવા
ભજવાની, પૂજવાની કે આરાધવાની જરૂર શી? તાત્પર્ય

ધર્મ તો આદર્શ જ હોવો જોઈએ કે જેનામાં સર્વે શુભ હોય પરંતુ એક પણ દોષ ન હોય બીજી રીતે કહીએ તો આ જગતમાં સુધિનો સર્ગનહાર, પાલનહાર અને સહાર કરનાર એવો કોઈ ધર્મ સંભવતો નથી કે પ્રાણીઓને સુખ-દુઃખની ભેદ કરનારો કોઈ ધર્મ જણાતો નથી, પરંતુ જગતનું તત્ત્વ જિવંત છે અને હરેક પ્રાણીને તેના સારા જોગ કરીને બદલે સ્વયં મરે છે તેથી જ કોઈ આત્મા પોતાને લાગેલા કર્મોની અશુદ્ધિ દૂર કરીને તેના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રકટ કરે છે અને જ્ઞાન તથા આનંદમય-ચિદાનંદમય બને છે, તે જ ધર્મ છે, તે જ ભગવાન છે, તે જ પ્રભુ છે અને તે જ દેવ છે અને તેવા જ ધર્મ, ભગવાન, પ્રભુ કે દેવનો સ્વીકાર કરવામાં મનુષ્ય જાતિનું કન્યાશુ છે, કારણ કે તેના વડે તેને જીવનનો એક એવો ઉચ્ચ આદર્શ પ્રાપ્ત થાય છે કે જેના અનુસરણ વડે તે અતિ ઉત્તમ સ્થિતિને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે

૨૬ અવતારની કલ્પના અસંગત છે

કેટલાક મનુષ્યો એમ માને છે કે ધર્મ નિરજન નિરાકાર છે પરંતુ પૃથ્વી ઉપર અધર્મનો કાર ખૂબ વધી જાય છે, ત્યારે અવતાર ધારણ કરે છે તેણે શંખાસુરને મારવા માટે પહેલો અવતાર મચ્છનો લીધો પછી કૈટભને મારવા માટે બીજો અવતાર કચ્છપ જોટલે કાચળાનો લીધો પછી દાનવને મારવા માટે ત્રીજો અવતાર ડુક્ષરનો લીધો પછી હિરણ્યકશ્યપ ને નાશ કરવા માટે ચોથો અવતાર અર્ધ માનવ અને અર્ધ સિંહ એવા નરસિંહનો લીધો પછી બલિરાજનું માન મદન કરવા માટે પાંચમો અવતાર વામનનો લીધો પછી સહુમાં

જુનને ઠેકાણે પાડવા માટે છટ્ટો અવતાર પરશુરામનો લીધો
પછી રાવણને રાજવા માટે સાતમો અવતાર શ્રીરામનો લીધો
પછી જરાસંધને માટે આઠમો અવતાર કૈશવ એટલે શ્રીકૃષ્ણનો
લીધો પછી મલેચ્છ લોકોમા ધર્મનો પ્રચાર કરવા માટે નવમો
અવતાર બોદ્ધનો લીધો અને હવે દશમો અવતાર કરુણીનો
થશે કે જેની મા આકાલણી તથા બાપ બ્રાહ્મણ હશે

કેટલાક કહે છે કે ' ધર્મરૂપી આરાને-તીર્થને બાધનારા
અને પરમપદે પહોચેલા જ્ઞાનીઓ પોતાના તીર્થની અવનતિ
જોઈને ફરી પણ સસારમા અવતાર લે છે '

પરંતુ તેઓ એ વિચાર કરતા નથી કે જે નિરજન નિરા
કાર એટલે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ છે તેનામા કોઈપણ પ્રકારની
વાસના, ઇચ્છા કે અભિલાષા હોતી જ નથી, કારણ કે તે બધા
તો જડપુદ્ગલના ધર્મી છે અને જે કોઈપણ પ્રકારની વાસના,
ઇચ્છા કે અભિલાષા તેનામા રહેલી હોય, તો તે શુદ્ધ ચૈતન્ય
નથી ત્યારે શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ નિરજન નિરાકાર ઇશ્વર
ઇચ્છાના અભાવે કોઈપણ પ્રવૃત્તિ કરે જ કેમ ? અને કોઈપણ
પ્રવૃત્તિ ન કરે તો પાછા સસારમા અવતાર લેવાની પ્રવૃત્તિ
પણ શા માટે કરે ? વળી ઇશ્વર ચિદાનંદ સ્વરૂપ હોઈને લાગણી
ના તત્વથી પણ પર હોય છે કે જે કર્મો વાસનાઓ કે
સંસ્કારોને લીધે જ બદલાવે છે તેથી આ જ તત્ત્વની ગમે તેવી
સ્થિતિ જોવા છતાં તેને જોશ પામવાનું કાંઈ કારણ નથી એટલે
અધર્મનો ભાર ઓઠો કરવા ઇશ્વર અવતાર લે છે, એમ
માનવું અમંગલ છે જેમ દૂધમાથી ઘી વધા પછી ફરી
તેનું દૂધ થતું નથી એવવા માટી વગેરેમાથી ચોંધાઈને તૈયાર

થયેલું સોનું ફરીને માટી થતું નથી, તેમ એક વાર કર્મરૂપી મેલમાથી સંપૂર્ણ મુક્ત થયેલો શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ આત્મા ફરીને કર્મથી લેપાતો નથી જો બળેલા બીજ જીગી શકે તો જ એક વાર દગ્ધ થઈ ગયેલા કર્મો ફરીને સસારરૂપી અકુરો ઉગાડી શકે તાત્પર્ય કે-શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ ઈશ્વર અવતાર ધારણ કરે એમ માનવું એ મિથ્યા છે

ઈશ્વરને અવતાર લેતો માનવામાં એક મોટું તુકશાન એ છે કે તેનાથી મોક્ષમાર્ગની અસ્પષ્ટિત આરાધનાને મોટો ફટકો પડે છે તે આ રીતે કે-જો આત્માને એક વાર શુદ્ધ કર્યા પછી પણ ફરીથી કર્મો લાગવાના હોય તો એવી શુદ્ધિ કરવાનું કાંઈ પ્રયોજન રહેતું નથી એ તો ‘મૂઆ નહિ ને પાછા થયા’ તેના જેવો જ ઘાટ થયો એટલે શુદ્ધ ચૈતન્યને અવતાર લેતો કદ્યવું એ મહાઅનર્થકારી છે

દશાવતારની કલ્પના ગમે તે કારણે જણી થઈ હોય અને તેને ગમે તે રીતે સમજાવવામાં આવતી હોય, પણ તેમાં અવતારોનું જે રીતે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, તે કોઈ પણ રીતે ઈશ્વરના યથાર્થ સ્વરૂપને ઇનસાફ આપનારું નથી, એટલું જ નહિ પણ અતિ વિકૃતરૂપે રજૂ કરનારું ॥ માછલા, કાચબા અને ડુંકર જેવા પ્રાણીઓને ઈશ્વરી અવતાર કહેવામાં કંઈ જાતનું ઠંડાપણું છે ? વળી અર્ધા મનુષ્ય અને અર્ધા સિંહ એવા નૃસિંહમાં, ઠીગુણનું રૂપ ધારણ કરીને જનિરાજને વચનથી છેતરનાર વામનજીમાં અને ક્રોધની સાક્ષાત્ મૂર્તિ તથા લાખોનો સહાર કરનાર પરશુરામમાં કે જાતનો ઈશ્વરનો આદર્શ રજૂ કરવામાં આવ્યો છે ? તે જ રીતે શ્રી રામ રાજ તરીકે બલે

આદર્શ હોય પરંતુ મુદ્દો જગાવવા, સીતાનો વિનાવાકે ત્યાગ કરવો અને પાછા તેને શોધવા જવું તથા આખમાધી આમુ પાડવા વગેરે અનેક બાબતો એવી છે કે જે તેમને આદર્શ દેવની કોટિમા મૂકતા અટકાવે છે અને શ્રીકૃષ્ણનું સ્વરૂપ જે રીતે રમૂ કરવામા આવ્યું છે, તે વાચીને કે સાલજીને આશ્ચર્ય સાથે જોઈ થયા વિના રહેતો નથી જે કૃષ્ણ ઇશ્વરને! અવતાર મનાય ત હહી-માખલુ ચોરે, સીઓના વસ્ત્રોનું અપહરણ કરે અને તેમને નમ્ર જોવામા આનંદ માને, સોળ હજાર રાણીઓ હોવા છતાં રાધા નામની એક ગોવાળલુ પર પ્રેમ કરે અને તેનું સેવન કરે તથા અનેક વાર જાહુ જોવે અને મુદ્દમા ફતતુ કામ કરે વગેરે સંખ્યાબધ બાબતો એવી છે કે જે ઇશ્વરને તો શુ પણ એક શિષ્ટ પુરુષને ય શોભે નહિ ન્યારે બુદ્ધને ઇશ્વરી અવતાર ગણાવવામા આવ્યા ॥ પણ તે સાથે જ તેમણે જે ધર્મનો પ્રચાર કર્યો તે મ્હેલોને યોગ્ય હતો, એમ કહીને તેમની વિડબના જ કરવામા આવી છે એટલે પુરાણકારો બુદ્ધને હૃદયથી ઇશ્વરી અવતાર માનતા હતા તેમ જણાતુ નથી, પણ તેમને અવતારમા સામેવ કરીને બોદનુ તેમના પ્રત્યેનું વલણ પહોંચાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો હોય તેમ લાગે છે વળી દશાવતારમા બુદ્ધનો નવમા અવતાર તરીકે સમાવેશ કરવાનો અર્થ એ છે કે-દશાવતારની સમસ્ત કલ્પના બુદ્ધ અને મહાવીર પછી જ ઉઠેલી છે અથવા તેની પુનર્બંધના કરવામા આવેલી છે અને એ વાત તો દેખીતી જ છે કે બુદ્ધ અને મહાવીરના સતત ધર્મપ્રચાર પછી બ્રાહ્મણોનું વર્ચસ્વ મોટા ભાગે તૂટી ગયું અને લોકો ત્યાગમાર્ગને અનુસરનારા

ક્ષત્રિયપુત્રોને સન્માનવા તથા પૂજવા લાગ્યા એટલે પુરાણકારોએ ક્ષત્રિયપુત્રો એવા શ્રી રામ અને શ્રીકૃષ્ણને વધારે મહત્ત્વ આપ્યું અને તેમનો મહિમા જોરશોરથી ગાયો ઇતિહાસ અને પુરાતત્ત્વ એ વાતની સાક્ષી પૂરે છે કે ભારતવર્ષમાં બુદ્ધ અને મહાવીરની પૂજા શરૂ થયા પછી તથા તેમના સંન્ય ચૈત્યો નિર્માણ થયા પછી ઘણા વખતે રામ અને કૃષ્ણના મંદિરો બંધાયા છે હવે કદકીનું તો થાય તે ખરૂં ? એ જ્યારે જન્મ લેશે ત્યારે ખખર પડશે કે તેના માતાપિતા કેણુ થાય છે અને તે શુ કામો કરે છે ! તાત્પર્ય કે દશાવતારમાં ઈશ્વરી અવતારનું સ્વરૂપ જે રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે, તે તત્ત્વથી કે સ્વરૂપથી ભાગ્યે જ કોઈ સુસજ્જનને ગ્રાહ્ય થાય તેવું .

તે જ સ્થિતિ ઇશ્વરના મુખ્ય ત્રણ રૂપો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ સંબંધમાં છે તેમના વિષે એવી એવી વાતો રજૂ કરવામાં આવી છે કે જે વાંચીને કે સાંભળીને આપણા મનમાં નિતાત ખેદ જ થાય તેનો એક નમૂનો પાઠકોની જાણ ખાતર અહીં રજૂ કરવામાં આવે છે

૨૭ પુરાણોએ રજૂ કરેલી બ્રહ્માજીની વાત

બ્રહ્માજી ગંગાના કિનારા પર રહીને હમેશા ઘણું તપ-જપ કરે છે વળી ગળામાં જનોઈ છે અને હાથમાં જપમાળા છે તે મૂંઝેલા ઢોરનું ચામડું એકે છે તથા પાયરે છે અને ઇંદ્રિયો નુ દમન કરે છે વળી ક્રોધ, કપટ, લોભ વગેરેનો ત્યાગ કરી હમેશા ધ્યાન ધરીને બેસે છે એ રીતે તપ કરતા જ્યારે

સાડીત્રણ ચોકડી વખત નીકળી ગયો, ત્યારે ઈંદ્રનું આસન ચલ્લાયમાન થવાથી તે વિચારવા લાગ્યો કે ‘આનું કારણ શું હશે ?’

પોતાનું આસન ચલવાથી ઇંદ્રે બૃહસ્પતિને પૂછ્યું કે ‘હે ગુરુજી ! આનું કારણ શું ? મારું આસન કેમ કંપે છે ?’ ત્યારે બૃહસ્પતિએ કહ્યું કે—‘પ્રજ્ઞા ઘણો આકરો તપ કરે છે અને આજથી અઠધી ચોકડી વીત્યા બાદ તમારી પહવી લેશે’ તે સાંભળી ઇંદ્રે તેનો ઉપાય શોધી કાઢી અપ્સરાઓને બોલાવી ને કહ્યું કે ‘તમે જઈને પ્રજ્ઞાને તપથી ચલ્લાયમાન કરો. કે જેથી આપણું રાજ નિશ્ચય રહે’ તે સાંભળી અપ્સરાઓ કહેવા લાગી કે ‘હે સ્વામી ! એ કામ અમારાથી બને તેવું નથી, કારણ કે તે બુદ્ધો ઋષિ ગુરુસે યઈને અમને શાપ આપે તો અમે બળીને ભસ્મ થઈ જઈએ’

તે સાંભળીને ઇંદ્રે કહ્યું ‘તો એમ કરો કે તમે હરેક જણ તમારા રૂપમાથી તલ તલ જેટલું રૂપ આપો કે જેથી તિલોત્તમા નામની સર્વકળામા પ્રવીણ એક અપ્સરા ઉત્પન્ન થશે અને તે આપણું કામ પાર પાડશે’ એટલે બધી અપ્સરા ઓએ પોતાનું તલ તલ જેટલું રૂપ આપ્યું અને તેમાથી તિલોત્તમા નામની એક અતિ મનોહર અપ્સરા ખડી થઈ ગઈ આ અપ્સરાએ હાથ બેડીને ઇંદ્ર મહારાજને કહ્યું કે ‘હે સ્વામી ! મને હુકમ કરમાવો’ તે વખતે ઇંદ્રે કહ્યું કે ‘તમે પ્રજ્ઞા પાસે જઈને એના તપનો નાશ કરો, કારણ કે અમને તેની ઘણી ઠીક છે’

પછી તિલોત્તમા તે વાતનો સ્વીકાર કરીને નારદ તથા તુમરુ દેવતાને સાથે લઈને ન્યા ધ્રુવાણ તપ કરતા હતા ત્યા એકદમ આવી પહોચી અને તેમની આગળ અગવિશેષ પૂર્વક નવરસથી ભરપૂર નાટક કરવા લાગી

ધ્રુવાણ જેમ જેમ એ અપ્સરાનુ રૂપ જોતા ગયા, તેમ તેમ તેમનું ધ્યાન દૂર થતું ગયું અને છેવટે તેઓ અભાયમાન થયા એ જોઈને તિલોત્તમાએ ડાબે અંગે નાટક કરવા માંડ્યું અને તેમાં છ રાગ અને છત્રીશ રાગિણીઓનો એવો તાલ મેળ થો કે તેમાં જરા પણ ભગાણું પડે નહિ તે જોઈને ધ્રુવાણ ઘણું મોહ પામ્યા થકા વિચારવા લાગ્યા કે હું સધળા ઋષિઓમાં મોટો છું, તો મારું મુખ ફેરવીને આ અપ્સરા સામું કેમ જોઈ ? તેથી મારી એક ચોકડીના તપના ફળરૂપે મારું એક બીજું મોહું ડાબે પડખે થાય તો ઠીક, એમ વિચારવાથી તેમને ડાબા પડખે બીજું મુખ થયું અને તેના વડે તિલોત્તમાનું રૂપ જોઈ તે અત્યંત ખુશી થયા

તિલોત્તમા પણ સમજી ગઈ કે ધ્રુવાણને પોતાની રહ લાગી છે, એટલે તેણે ડાબા પડખાને બદલે પછવાડે જઈને નાટક કરવા માંડ્યું અને સા-રી-ગ-મ-પ-ધ-ની ના સાતે સ્વરો અદ્ભુત મિશ્રણપૂર્વક લલકાર્યા ત્યારે ધ્રુવાણે ફરી વિચાર થયો કે આ તિલોત્તમાનું રૂપ જોવાને માટે બીજું ચોકડીના ફળરૂપે મને એક ત્રીજું મુખ પછવાડે થાય તો ઠીક અને તે જ સમયે તેમને પછવાડે મુખ થયું એ મુખવડે તેઓ તિલોત્તમાની અદ્ભુત રૂપ-છટા જોઈને આનંદ પામવા લાગ્યા

હવે તિલોત્તમાએ આ તાલ જોઈને બ્રહ્માણની જમણી બાજુ નાટક કરવા માડ્યું એટલે બ્રહ્માણ ફરી વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ તિલોત્તમાને જરાબર જોઈ શકું તે માટે ત્રીણ ચોકડીના તપના ફળરૂપે મને જમણી બાજુ મોડું થાય તો ઠીક અને તે રીતે તેમની જમણી બાજુ પણ મોડું થયું એ રીતે બ્રહ્માણ ચાર મુખવાળા થયા

પરંતુ તિલોત્તમા માયાની હવી તેણે જોયું કે બ્રહ્માણ એ પોતાનું રૂપ જોવાને માટે ચારે દિશામા મુખ કર્યા છે, તેથી તે આકાશમા અધર રહીને નવરસ ભરપૂર નાટક કરવા લાગી તે વખતે બ્રહ્માણએ વિચાર્યું કે જો હું માથું ઊંચું કરીને આકાશમા જોઈશ, તો મારી હાસી થશે, માટે અરધી ચોકડીના તપના બળે મારું આકાશ ભણી પણ મોડું થાઓ એટલે તેમને તરત જ ઉપરના ભાગે ગધેડાનું મોડું ઉત્પન્ન થયું અને તેના વડે તેમણે જૂકવા માડ્યું

આ દૃશ્ય જોઈને તિલોત્તમા ઇર્ષ પાસે ગઈ અને કહેવા લાગી કે ‘હે સ્વામી ! બ્રહ્માણે સાઘ ત્રણ ચોકડી સુધી અત્યંત કષ્ટ સહન કરીને જે તપ કર્યું હતું, તે બધું ખલાસ થયું છે તેણે મને જોવાને બીજા ત્રણ મુખો કર્યા છે અને વધારા મા એક મોડું ગધેડાનું પણ કર્યું છે કે જેણે જૂકવા માડ્યું છે’

આ સાંભળીને બધા દેવો આશ્ચર્ય પામીને બ્રહ્માણને જોવા ગયા અને તેમનું આપું વિચિત્ર સ્વરૂપ જોઈને ખડખડ હસવા લાગ્યા તેથી બ્રહ્માણને ધણો ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો અને તેઓ જૂકતા જૂકતા એ દેવોને મારવા દોડ્યા એટલે દેવો

નાહા અને દેવલોકમાં ભરાઈ ગયા ત્યાં તે સર્વેને ભય પેઠા કે પ્રદ્યાભ હવે શું કરશે ? આ આપણને જાણાને મારી નાખશે કે ખાઈ જશે કે શું કરશે ?

આ રીતે ભય પામવાથી સઘળા દેવો મહાદેવના શરણે ગયા અને કહેવા લાગ્યા કે ‘ હે દેવ ! અમોને પ્રદ્યાભ બહુ દુઃખ આપે છે, માટે અમને તે દુઃખમાંથી જાણાવો ’ તેમની એ વિનંતિનો સ્વીકાર કરીને મહાદેવે પોતાનું ભયાનક રૂપ પ્રકટ કર્યું અને પ્રદ્યાભનું ગધેડાનું માથું પોતાના નખ વડે છુદી નાખ્યું તેથી પ્રદ્યાભ ખિન્ન થયા જતા કહેવા લાગ્યા કે—

હત હતારા પાપીઆ, તુજને જૂડી ટેવ,
મસ્તક માઝે તોડિયું, હત્યા ચડ તુજ હેવ

હે પાપી ! હે હતારા ! તને ઘણી જૂડી ટેવ છે, માટે તને ધિક્કાર હજો તે મારું મસ્તક તોડી નાખ્યું છે, તે હત્યાનું પાપ તને તરત જ લાગજો વળી મારું જે ગધેડાનું માથું છે, તે તારા હાથમાં ચોટજો કે જેથી કરીને તું આવું કાશું કામ કરીને કોઈ વાર કરે નહિ

તે શાપથી મહાદેવનું રૂપ કાળું થઈ ગયું અને તેમના હાથમાં ગધેડાનું માથું ચોટી ગયું ચોટલે તેઓ હાથ જોડીને તથા પગે પડીને પ્રદ્યાભને કહેવા લાગ્યા કે ‘ મારો અપરાધ માફ કરો અને આ ગધેડાનું માથું નાશ પામે તેવો કોઈ ઉપાય બતાવો ’

મહાદેવના આવા સખ્યતાભરેલા વચનો સાંભળીને પ્રદ્યાભ પ્રસન્ન થયા થકા કહેવા લાગ્યા કે ‘ હું કહું તે પ્રમાણે —

વર્તીને એટલે તમારા પરથી મારી હત્યા ઉતરી જશે હવેથી તમારે માથે જટા રાખવી તથા મસાણુની રાખ અગે ચોળવી વળી ધણા હાડકા વગેરેથી માણુઓની ઓપરીઓ ગુથીને તેને હાર કરીને ડોકમા પહેરવે તથા હાથમા ડાકલુ અને ખજરી લઈ વગાડતા રહેવું, તેમ જાગ અને ધતૂરો ધણે ચડાવવે અને ગામેગામ રખડીને લીખ માગવી તે સાથે તમારે કોઈ જાતનો લે- રાખવો નહિ અને જે કોઈ બિજા મળે તે ખપ્પરમા લઈને રાત્રિદિવસ ખાવી નો તમે આ રીતે રહેશો તો તમારા માથા પરથી મારી હત્યાનું પાપ દૂર થશે અને ત્યારે તમારા ખપ્પરમા કોઈ લોહી નાખશે, ત્યારે તમારા હાથને વળગેલું ગધેડાનું માથું દૂર થઈ જશે '

બ્રહ્માના આ પ્રકારના વચનો સાંભળીને મહાદેવે જોગીનું રૂપ ધારણ કર્યું અને તેઓ ગામેગામ ફરવા લાગ્યા ત્યાં એક ચાડાલને ઘેર ગયા ત્યારે તેમનું ખપ્પર લોહીથી ભરાયું એટલે ગધેડાનું માથું ઉખડી ગયું અને તેમની હત્યા દૂર થઈ ત્યારથી તેઓ કાપાલિક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા

આ બાબત બ્રહ્માજીની સ્થિતિ વિચિત્ર થઈ પડી તેઓ તિલોત્તમાને જોવા માટે બાવરા બનીને બધે ભ્રમવા લાગ્યા, ત્યાં સર્વત્ર તેમને સીના રૂપો જ દેખાવા લાગ્યા એથી જે કોઈને બુદ્ધિ તેને ભેટવા દોડે અને કોઈ વાર તો ઝાડના થડાને પણ સીની બ્રમણથી આલિંગન ભરે એથી હરણ વગેરે જાનવરો પણ તેમને જોઈને નાસવા લાગ્યા એવામા એક રીંછડી તેમના સપાટામા આવી ગઈ, તેથી બ્રહ્માજી તેને જોઈ આલિંગન દેવા લાગ્યા પછી બ્રહ્માજીએ તે રીંછડીની સાથે લોગ

લોગોએ અને તે રીંછડી ઋતુવતી હોવાથી તેને ગર્ભ રહ્યો, જે કાલાતરે પુત્રરૂપે જન્મતા જ જીવત નામે પ્રસિદ્ધ થયો ।

ખીજ એક કથા પ્રમાણે પ્રદ્યાજી પોતાની પુત્રી સરસ્વતીને ભોળે કામાતુર થયા હતા અને તેની સાથે લોગ લોગોએ હતો।

મહાદેવના લ પટપણાની પણ અનેક વાતો પુરાણોમા વર્ણવી છે ઇંદ્ર, ચંદ્ર, સૂર્ય અને યમ પણ તેમાથી જાણેલા નથી

હવે સુર પાકોએ તટસ્થતાથી વિચારવાનું એટલું જ છે કે આમા કયા પ્રકારનું ઇશ્વરત્વ રહેલું છે ? જે સાઠાત્રણ ચોકડી જેટલા સમય સુધી તપ કર્યા પછી અપ્સરાથી લોભાય અને તેને ભોવાને માટે ચાર એકા ઉત્પન્ન કરે તથા બીજા દેવો મશ્કરી કરે એટલે તેને મારવા હોડે, મહાદેવ વડે તેમનું માથું છેદાઈ જાય, તે શાપ આપે અને કામાતુર થઈને રીંછડી ભેડે બ્યભિચાર કરે, તેમા આદર્શ કયો અને સિદ્ધાંત શું ? એટલે આ જાતના જે વર્ણનો પુરાણોમા આપેલા છે, તે ઇશ્વરની પૂરેપૂરી નાલેશી કરનારા છે અને ઇશ્વરના સ્વરૂપને તદ્દન વિદ્યુત સ્વરૂપમા રજૂ કરનારા છે, જેથી વિશ્વસનીય કે અદ્વેય નથી

૨૮ આદર્શ દેવ

ઇશ્વર, પરમેશ્વર, ભગવાન કે દેવને ગમે તે નામથી ઓળખવામા આવે તેનો ખાસ વાધો નથી, કારણ કે નામ તો એક પ્રકારની સજ્ઞા છે, પરંતુ મહત્વની વાત એ તેનું સ્વરૂપ છે અને તે આદર્શ જ હોવું જોઈએ બે બે સ્વરૂપ આદર્શ ન

હોય તો તેનું સ્મરણ, વદન, સ્તવન, પૂજન, ધ્યાન કે આરાધન કરવાથી કાંઈ લાભ નથી

નિર્મલ મહર્ષિઓએ આદર્શ દેવનું સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે રજૂ કર્યું છે, જે મુસજનોએ જરાજર વિચારવા યોગ્ય છે

“ સર્વજ્ઞો પિતરાણાદિદોષૈર્લોક્યપૂજિત ।

યથાસ્થિતાર્યવાદી ચ દવોઽર્હન્ પરમેશ્વરઃ ॥ ”

“ સર્વજ્ઞ,^૧ રાગાદિ દોષોને જિતનાર,^૨ ત્રૈલોક્યપૂજિત^૩ અને સત્ય તત્ત્વના પ્રકાશક^૪ એવા અરિહત દેવ તે જ પરમેશ્વર છે ”

(૧) સર્વજ્ઞ એટલે સર્વ જાણનાર સર્વ શબ્દથી અહીં દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ સમસ્ત લોકલોકની સર્વ કાવ વિષયક સ્થિતિ સમજવાની છે વધારે સ્પષ્ટ કહીએ તો સર્વ વસ્તુઓના સમૂહનું એક નામ વિશ્વ, બ્રહ્મક જગત્, દુનિયા કે લોક છે અને તે (૧) જીવ કે ચૈતન્ય, (૨) પુદ્ગલ કે જડ અણુ-પરમાણુઓ, (૩) ધર્મ કે ગતિવાહક દ્રવ્ય (૪) અધર્મ કે સ્થિતિવાહક દ્રવ્ય (૫) આકાશ કે મેત્ર અને (૬) કાલ કે સમય-એ છ દ્રવ્યોથી વ્યવસ્થિત થયેલું છે આ દ્રવ્યોમા કોઈ પણ જાતનો વધારો કે ઘટાડો થતો નથી એટલે કે તે સનાતન છે, પરંતુ તેના સ્વરૂપમા પરિવર્તન થયા કરે છે, જેને પરિણામ કે પર્યાય કહેવામા આવે છે જેમકે સોનાની કઠીમા સોનું એ દ્રવ્ય છે અને તેનો કઠીરૂપ પરિણામવિશેષ તે પર્યાય છે આ કઠી લાગીને કુંડલ કરવામા આવે તો તેમા દ્રવ્ય એટલે સોનું કાયમ રહે છે અને તેનો પરિણામ કે પર્યાય

બદલાય છે તે જ રીતે જગતના મૂળભૂત ■ દ્રવ્યો અને તેના પર્યાય વિષે સમજવાનું છે આવા દ્રવ્ય અને પર્યાયરૂપ સમસ્ત લોકની તેમજ અલોકની સર્વ કાલ વિષયક એટલે ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય વિષયક બધી સ્થિતિ બરાબર જાણે તે સર્વજ્ઞ કહેવાય ॥

જાણુ તે આત્માનો સ્વભાવ છે જડ પુદ્ગલોની વર્ગણા જે કર્મરૂપે પરિણમેલી હોય છે તે એમા અતરાય કરે છે, તેથી આત્માને ઓછુ-વત્તુ જણાય છે પરંતુ જ્યારે જ્ઞાનનું આવરણ કરનારી એ કર્મવર્ગણાઓ પૂરેપૂરી દૂર થઈ જાય છે ત્યારે આત્માની જાણવાની શક્તિ પૂર્ણરૂપે પ્રકટ થાય છે અને તેથી તે બધું બરાબર જાણી શકે છે આ પ્રકારનું જ્ઞાન અસ્ખલિત તેમજ સર્વ પદાર્થોને યથાર્થરૂપે જાણનારું હોઈ તેને દેવજ્ઞાન કહેવામા આવે છે x

લૌકિક મતમા એમ કહેવાય છે કે વિનાયકનું મસ્તક ઇશ્વરે એટલે મહાદેવજીએ છેલી નાખ્યું, પછી પાર્વતીના આગ્રહ થી સર્વત્ર જોવા લાગ્યા, પરંતુ કોઈ જગ્યાએ મસ્તક દેખાયું નહિ, તેથી હાથીનું મસ્તક કાપીને વિનાયકના મસ્તક પર ચોટી દીધું, તેથી વિનાયક ગળનન (હાથીના મોઢાવાળા) તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા અહીં વિચારવાનું એ છે કે-જો મહાદેવજી સર્વજ્ઞ હોય તો ‘આ પાર્વતીનો પુત્ર વિનાયક છે એ કેમ જાણે નહિ ?’ છતાં તેમણે જાણ્યું નહિ અને મસ્તક છેડી

x જ્ઞાનની અતિ વિશદ અર્થ જોવા ઇચ્છનારે વિરોધાવરુધ સાધ્ય તથા નદીસૂત્રની ટીકા જોવી

નાજ્યુ વળી તે સર્વજ્ઞ હોય તો આ લોકના કોઈ પણ ભાગમાં રહેલા મસ્તકને તે કેમ જાણી શકે નહિ ? છતાં તેમણે તે જાણ્યું નહિ એટલે હાથીનું માથું કાપીને વિનાયકના ધડ પર ચોટી દીધું આ રીતે જેમનું જ્ઞાન અધૂરું હોય અને સર્વ સરખી રીતે જાણી શકે નહિ તે સર્વજ્ઞ કહેવાય નહિ

(૨) રાગાદિ રોપોને જિતનાર એટલે રાગ, દ્વેષ તથા તેવા જ બીજા રોપો કે જે આત્માના મૂળ સ્વરૂપનું આચ્છાદન કરે છે, તેને દૂર કરનાર રાગ એટલે આસક્તિ દ્વેષ એટલે તિરસ્કાર આસક્તિને લીધે 'લોભ' અને 'માયા' (કષટ)ની વૃત્તિઓ ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે તિરસ્કારને લીધે 'ક્રોધ' તથા 'માન'નો આવિર્ભાવ થાય છે એટલે જેઓ રાગ અને દ્વેષ ઉપર કાબૂ મેળવે છે તેમનામાં કોઈ પણ પ્રકારનો લોભ હોતો નથી પણ પૂર્ણ સતોષ હોય છે, કોઈ પણ પ્રકારની માયા હોતી નથી પણ પૂર્ણ સરલતા હોય છે, કોઈ પણ પ્રકારનો ક્રોધ હોતો નથી, પણ પૂર્ણ ક્ષમા હોય છે અને કોઈ પણ પ્રકારનું માન હોતું નથી પણ પૂર્ણ નમ્રતા હોય છે

બીજા રોપોમાં હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, ભુશુષ્ણા અને કામવાસના સમજવાની છે હાસ્ય ત્યાગે જ આવે છે કે જ્યારે કોઈ પણ પ્રકારની કુતૂહલવૃત્તિ અતરમાં રહેલી હોય તેનો અભાવ થતા પૂર્ણ ગંભીરતા પ્રકટે છે રતિ એટલે હર્ષ, અરતિ એટલે વિષાદ હર્ષ અને વિષાદ તેને જ થાય છે કે જે અજાણી હોય અથવા મોહગ્રસ્ત હોય તેના અભાવથી પૂર્ણ સમતા પ્રકટે છે ભય એટલે ડર કે બીક તે તેને જ

હોય છે કે જે કોઈ પણ પ્રકારે હિંસાનુ આચરણ કરતો હોય છે તેનો અભાવ યવાથી પૂર્ણ નિર્ભયતા પ્રકટે છે ચોક એટલે સતોષ કે દિલગીરી તે મોહ કે આસક્તિને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો અભાવ યવાથી પૂર્ણ આનંદ પ્રકટે છે ભુગુપ્તિ એટલે ધૃષ્ટા કે નાપસદગી તે દ્રેષની મુખ્યતાને લીધે જ ઉત્પન્ન થાય છે તેનો અભાવ યવાથી પૂર્ણ પ્રમત્તતા પ્રકટે છે કામવામના એક પ્રકારની પૌદ્ગલિક આસક્તિને લીધે ઉત્પન્ન થાય છે તેનો અભાવ યવાથી પૂર્ણ પવિત્રતા પ્રકટ થાય છે

આ રીતે ‘સગાદિ દોષોને જિતનાર’ વિશેષણનું તાત્પર્ય એ છે કે—આદર્શ દેવમાં પૂર્ણ સતોષ, પૂર્ણ સરવતા, પૂર્ણ ક્ષમા, પૂર્ણ નમ્રતા, પૂર્ણ ગભીરતા, પૂર્ણ સમતા, પૂર્ણ નિર્ભયતા, પૂર્ણ આનંદ, પૂર્ણ પ્રસન્નતા અને પૂર્ણ પવિત્રતા હોય છે

(૩) ત્રૈલોક્યપૂજિત એટલે ત્રણ લોકના અગ્રેસરોવડે ભક્તિપૂર્વક પૂજાએલા લોક એક જ છે, પણ એત્રની અપેક્ષાએ તેના ઊર્ધ્વ, મધ્ય અને અધ એવા ત્રણ વિભાગો પડે છે આ ત્રણ વિભાગમાં અનુક્રમે દેવ, નર અને અસુરોની મુખ્યતા હોય છે તેથી તેના અગ્રેસરો દેવેન્દ્ર, નરેન્દ્ર તથા અસુરેન્દ્રો કહેવાય છે આ દેવેન્દ્રો, નરેન્દ્રો અને અસુરેન્દ્રો ભક્તિપૂર્વક એટલે અતરના હિમળાકાથી—સાચી સન્માનવૃત્તિથી જેમનું વદન, નમસ્કાર કે પૂજન કરે છે તે ત્રૈલોક્યપૂજિત કહેવાય છે તાત્પર્ય કે તેમના પ્રત્યે સર્વ કોઈને પૂજ્યબુદ્ધિ પ્રકટે છે

(૪) યથાસ્થિતાર્થવાદીનો અર્થ સત્ય તત્ત્વના પ્રકરક થાય છે તે આ રીતે યથાસ્થિત એટલે હોય તેવું કે સત્ય

સ્થાના તે ધ્યાનમુદ્રામાં હોય છે અને તેમના મુખ પર પૂર્ણ પ્રસન્નતા કે પ્રથમરસ ભરેલો હોય છે એને જોતા જ આપણી સમક્ષ ધ્યાન અને સમાધિનો ઉત્કૃષ્ટ આદર્શ ખડો થાય છે કે જેનું અવધ્ય ક્ષણ પરમાનંદની પ્રાપ્તિ છે

અન્ય દેવોની મૂર્તિ જુઓ અને આ મૂર્તિ જુઓ એન્હો તમને એની વિશેષતાનું સ્પષ્ટ જ્ઞાન થશે એક પરમ તત્ત્વનું નિર્મય મહર્ષિએ ઠીક જ કહ્યું છે કે —

ये स्त्रीशस्त्राक्षसूत्रादिरागाद्यकङ्कलकिता ।

निग्रहानुग्रहपरास्ते देवाः स्युर्न मुक्तये ॥ १ ॥

नाट्याद्बृહાससगीताद्युपप्लविसस्पूला ।

लम्भयेयुः पद शान्त प्रपन्नान् प्राणिन कथम् ? ॥ २ ॥

જે દેવોની પાસે સ્ત્રી હોય, જેમણે ચક્ર, ગદા, ત્રિશૂળ વગેરે શસ્ત્રો ધારણ કરેલા હોય, જેણે હાથમાં માળા વગેરે હીધેલા હોય તેમને રાગાદિ દોષોથી કંઈ કિત થયેલા તથા નિગ્રહ અને અનુગ્રહમાં તત્પર બણવા તેવા દેવોથી મુક્તિ મળી શકતી નથી

વળી જેઓ નાટ્ય, અદ્ભુતસ્ય, સંગીત વગેરે સાસારિક એષ્ટાંગોમાં મગ્ન બનેલા છે, તેઓ પોતાના આશ્રિત સેવકોને કેવી રીતે શાંતિપદ એટલે મોક્ષ આપી શકે? અર્થાત્ ન જ આપી શકે

૩૧ આદર્શ દેવનું દ્રવ્ય અને ભાવ સ્મરણ

જે આત્માઓએ અહંત્ત્વ ધવાની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરી છે, પણ હજી સુધી અહંત્ત્વપદ મેળવ્યું નથી તેઓ ‘દ્રવ્ય અહંત્ત્વ’

કહેવાય છે અને જે આત્માઓએ અહંત્વ મેળવ્યું છે, તેઓ 'ભાવ અહંત્' કહેવાય છે

શ્રી ઋષભદેવ આદિ ચોવીશ તીર્થ કરો આવા ભાવ—અહંત્ છે, તેથી તેમને સુદેવ માનવા અને તેમના પર અનન્ય શ્રદ્ધા રાખીને તેમનું સ્મરણ, વદન, સ્તવન, પૂજન, ધ્યાન તથા આરાધન કરવું એ સાચી દેવોપાસના છે, સાચી ઇશ્વર ભક્તિ છે કે સકલ કર્મબંધનનો નાશ કરીને અનંત અક્ષય અવ્યાબાધ મુક્તિસુખને આપે છે

ભાવ અહંતોની ભક્તિ ખરા ભાવથી કરવાની છે તે માટે કવિવર સિદ્ધસેનસૂરિએ કથ્યાણુમદિર સ્નોત્રમા ઉચ્ચારેલા નીચેના શબ્દો પુનઃ પુનઃ મનન કરવા યોગ્ય છે —

“આકર્ણિતોઽપિ મહિતોઽપિ નિરીક્ષતોઽપિ,
નૂન ન ચેતસિ મયા વિષ્ટતોઽસિ મત્તયા ।
જાતોઽસ્મિ તેન જનચાંધર ! દુઃસ્વપાત્ર,
યસ્માત્ ક્રિયા પ્રતિકલતિ ન માવશૂન્યા ॥”

‘હે જનહિતકારી ! મે (સસારના અનંત પરિભ્રમણ દરમિયાન ઠાઈક વાર) આપને સાલળ્યા પણ હશે, પૂજ્યા પણ હશે તથા હીઠ્યા પણ હશે, પરંતુ ખરેખરી ભક્તિથી ચિત્તમા ધારણ કરેલા નથી, કારણ કે જે ખરેખરી ભક્તિથી આપને ચિત્તમા ધારણ કર્યા હોત તો હું આ ભવમા જે રીતે હું ખત્રુ પાત્ર બનેલો છું, તે કેમ બનત ? અર્થાત્ ન જ બનત એટલે ભાવશૂન્ય ક્રિયાઓ ફક્ત આપની નથી, એ વાત નિશ્ચિત છે

વળી તેમણે કહેલા નિમ્ન શબ્દો પણ હૃદયમાં ફેાતરી રાખવા જેવા છે

“ ધન્યાસ્ત એવ મુવનાધિપ ! યે ત્રિસપ્ત્ય-
મારાધયન્તિ વિધિમદ્વિષ્ણુતાન્યકૃત્યા’ ।
મત્તયોદ્ધમત્પુલકપદ્મલદેહદેશા ,
પાદદ્વય તવ વિમો ! મુવિ જન્મમાજ. ॥ ”

‘ હે ત્રિભુવન નાથ ! હે વિષ્ણુ ! તે જ મનુષ્યોને ધન્ય છે કે જે બીજા કાર્યો છોડીને ભક્તિએ કરી ઉલ્લાસ પામતા એવા રામાચાર્યી પોતાના શરીરના ભાગ વ્યાપ્ત કરી આપના અરણ્યકમલને વિધિપૂર્વક ત્રણ કાવ આરાધે છે—સેવે છે

આશા છે કે—સુર પાઠકો મુદેવમાં જ શ્રદ્ધાવ ત થશે અને તેની ભાવભક્તિ વડે ભવસાગરને તરી જવાનો ઉદ્ધમ કરશે इति શમ્

